A TOKAJI VÁR TÖRTÉNETE

Írta SOÓS ELEMÉR

Különlenyomat a Hadtörténelmi Közlemények 1913. évi évfolyamából

BUDAPEST
1913

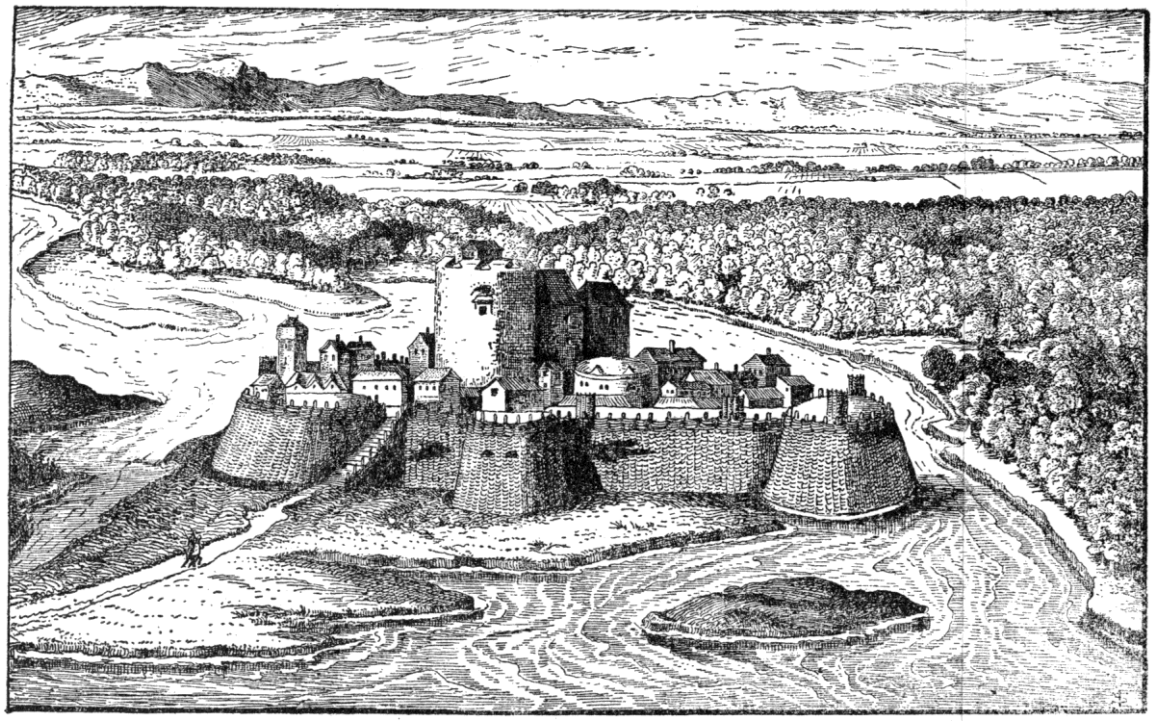

A TOKAJI VÁR TÖRTÉNETE

Írta SOÓS ELEMÉR

Különlenyomat a Hadtörténelmi Közlemények 1913. évi évfolyamából

BUDAPEST
1913

A TOKAJI VÁR TÖRTÉNETE.

I.

Tokaj a honfoglalás korában. Földvára és nevének eredete s változása. A vár első építkezési korszaka 1388-ig.

Árpád fejedelemnek Tarczal nevű vezére kapta adományba azt a földet, mely a tokaji hegy tövében a Bodrog és Tisza összefolyásánál elterül. Ezen helyen épített Tarczal vezér a honfoglaláskor egy földvárat, melyet a király névtelen jegyzője „Hymesudvarnak" nevezett.[1]

Mireánk magyarokra kedves emléket rejt ez az elnevezés, mely minket nemcsak egy bizonyára nagy gonddal és ízléssel megépített várra, de vele együtt az akkori magyar építészeti kultúrára is emlékeztet.

„Hymesudvar" – szép, ékes udvart jelent, melynek egyes részei a magyar nép építési művészetében kifejlett modorban voltak díszítve s azért kapta azt a nevet.

A földgátak faszerkezetű kapui bizonyára hasonlítottak azokhoz a kapukhoz, melyek a székely földön és Kalotaszeg vidékén ma is láthatók.

Kútforrásaink legelőször 1074-ből említik Tokajt, amidőn Salamon király unokatestvéreivel Kemejnél összeütközött Cothoydnál (talán a mai Kota ér), majd a Tiszán átkelve itt pihent meg, s innen tartott Pest felé.[2]

Ki tudná megmondani, miért változott meg Hímesudvar neve s miért kapta utóbb a «Tokaj» elnevezést? Igen közel áll a föltevés, hogy a «Tok» szógyökből, a Tiszában is előforduló halnemtől vette a magyar a «Tokaj» szónak eredetét, a mennyiben a «Tok» szóhoz hozzá fűzte az «aj» ragot, mint azt számos magyar helynévnél tapasztalhatjuk, mint Muzsaj, Halmaj stb. stb. Így képződhetett a «Tokaj» jelző is.[3]

---

[1] Anonymus XVII. fejezete, melyet most jelenben Hymusuduornak (mai kiejtéssel Himesudvar) neveznek (Szabó Károly fordítása). Fekvésére nézve lásd a katonai részletes térképet, 1:75,000-hez, 13. öv, XXV. oszlop lapja, 1884. évi felvétel.

[2] *Szabó Károly: Márk* kronikájának fordítása. A magyarok viselt dolgairól az ősidőktől MCCCXXX. évig. «Az ő kibékülésük» 58. fejezet, LXVII. lapon és *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt I. 162; lásd továbbá *Rónai Horváth Jenő*: Magyar hadi krónika, I. 51., 52. és Tudományos gyűjtemény 1823. évi IV. köt. 5. lap.

[3] Nem tartható valószínűnek sem *Kaprinai*nak, sem *Bél*nek azon észrevétele, hogy «Tokaj» elnevezését az idetelepült tótoktól kapta volna. Az ő magyarázatuk szerint a tótok nyelvén «Sztojka» összefolyást jelent s ebből vélték kétségtelenül bizonyíthatni, hogy a Bodrog és Tisza folyóknak itteni összefolyásától a szlávok használták ezt a kifejezést, a melyből később az «Sz» betűk elhagyása folytán nevezték ezen helyet «Tokaj»-nak. Ez a magyarázat nagyon erőltetett.

Vannak olyanok is, kik a «Tokaj» elnevezés alatt «könyököt» értenek. Ez «Tokaj» város fekvésének teljesen megfelel, a mennyiben az úgynevezett «Hegyalja» egy könyökbehajlást képezvén «Tokaj» hegyével kidudorodva, annak a hajlásnak a közepe táján fekszik.

Többen úgy vélekednek, hogy «Tokaj» eredetileg összetett szó, mely a «Tokaj», vagy «aly» változattal, «tag-aly», vagy «dag-aly», a tatár-török nyelvben élő s hegyet jelentő «dag» vagy «tag» szóból ered. Eszerint «hegyaly» vagy «hegy-alja». (Lásd: *Czuczor Gergely* és *Fogarasi János*: Magyar nyelvszótár I. kötet 56., 57. és VI. kötet 341. lapok.) Épen a felső-Tisza mellékén honosak az «aj» végű helynevek, úgymint: Monaj, Muzsaj, Hugyaj, Halmaj, Kótaj stb. stb.

Az is lehet, hogy a «toka» szóval rokon s ebből származott. Lásd: Nyelvtörténeti szótár III. 693. lapon. Tok alatt és *Comes Géza Kuun*: Relationum Hungarorum. Claudiopoli 1892. I. 41. l. négy csillag alatti jegyzet; lásd továbbá *Szarvas-Simonyi* Magyar nyelvtört. szótár III. 693. l. Hún alatt. A «hún» szóra lásd *Jankó János*: Kalotaszeg magyar népe II. rész. Tárgyi etnographia 65-69. lapig és végre a faépítményekre lásd *Huszka József*: A székely ház 1895., és ugyanennek Magyar Ornamentika, Budapest, 1900.

*Czuczor*nak és *Fogarasi*nak lehet igaza, midőn azt állítják, hogy a Tisza és Szamos vizeiben különösen bővelkedő «Tok» halnevében kereshető a «Tok-aj» szógyöke; nem pedig a «sztojka» szóban.

A TOKAJI VÁR TÖRTÉNETE

II.

A tokaji vár színhelyén keletkezett kőtoronynak építése és annak szerkezete. Második építkezési korszak 1388-1403-ig. A tokaji vár mint révhely. Harmadik építkezési korszak 1403-1460-ig. Birtokosai ezen időben.

Soká heverhetett romokban a Hymesudvar, míg 1388-ban Czudar Péter bán birtokába jutott.[4] Ő építette a Hymesudvar helyszínére azt a kőtornyot, melyet több régi rajz megörökített. Czudar Péter zálogjogon Zsigmond királytól bírta a tokaji révet is és hihető, hogy ennek biztosítására építette a tornyot.

A torony kerek idomú volt, két emeletes falazattal, melynek párkányán a fedél alatt egy ormozott védjárda létezett. Ez a járda az égtájak mindegyike felé 1-1 kiugró védőerkélybe nyílott.[5] Az erkélyek felett létezett magas csúcsfedélnek közepén négy vigyázó házacska, úgynevezett strázsa-ház volt. Ezek felett a fedélből még egy kőtorony emelkedett ki, mely alakítást *Könyöki* szerint «köpülő»-toronynak (Butterfassturm) neveztek. Az egész építkezés az ugyanazon korabeli biharvármegyei «Kőrösszegi vár» tornyára emlékeztet. A XIV. század vége felé ez a torony még csak egy árokkal volt körülvéve, a mint az a *Burkhard von Birkenstein*-féle XVII-ik századi rajzon látható (lásd 1. ábrát).

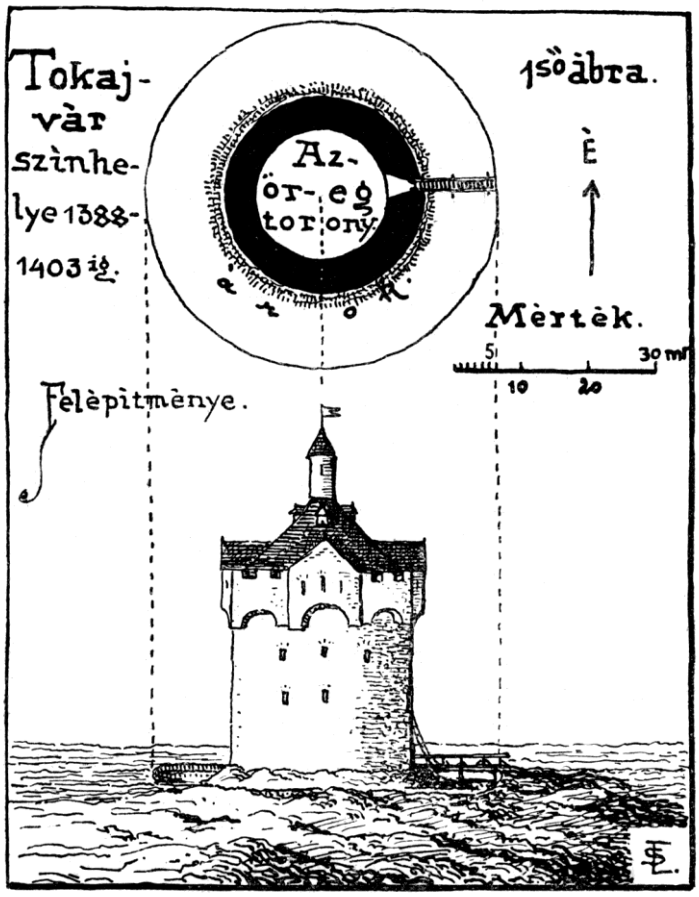

A toronynak bejárata a kor építési modorához híven az emeleten volt, még pedig: a fennmaradt több rendbeli alaprajzok tanusága szerint a keleti oldalon. Hogy a torony hozzáférhető legyen, az árok egy könnyen szétszedhető híddal volt áthidalva, melynek

[4] Lásd *dr. Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadyak korában. I. köt. 370. lap.
[5] Lásd 1., 2., 3. és 8. ábrákat.

végéből csak létrán történhetett a toronyba való feljárás. Minthogy a lefelé irányított védelem merőlegesen az ormozatokon és erkélyeken történt, tehát a torony tőfala nem is ugrott ki.

Zsigmond király 1398-ban Tokajt és Tarczalt Debrei István kincstartójának adományozta és pedig cserében «Kászon» beregvármegyei községért (a mai Mező-Kászon).[6]

Ebben az adománylevélben a tokaji védő toronyról említés nincs. Zsigmond király Tokajt elvette Debreitől, mert az a kiránynak Siklós várában történt bebörtönöztetésekor Durazzoi Károly fiának, Lászlónak pártjára állott.

A régi torony alakját fenntartotta számunkra a Coronelli-féle kép. Ez a kép, valamint Burckhard felvétele is későbbi korból származnak ugyan, melyekben már a vár színhelyén egy ötszögű csillagsánczot is látunk; de mindkettőn ott van az a régi torony is.

Ez a hatalmasan kimagasló torony volt tehát Tokaj várának legrégibb kőépítkezése, mely a vár helyszínének egyúttal második építkezési korszakát jelzi (1388-1403-ig).

Durazzoi László, ki azon igyekezett, hogy törekvéseit alkalmas erődökkel biztosítsa, itt is megvetette lábát. Hívei a várat nagy tömegekben alkalmazott munkásokkal nyakrafőre ujjáépítették.

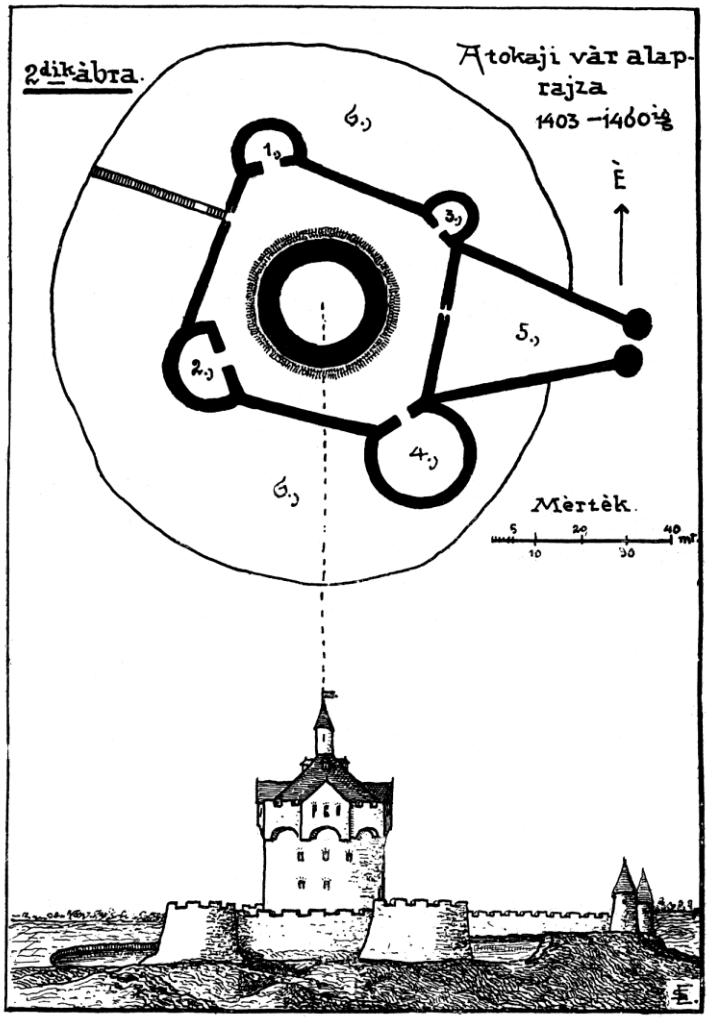

Ekkor keletkezett a torony körül húzott körfal (lásd a 2. ábrát). A Czudar idejében már fennállott révhelyen két kerek őr- s védtorony épült (5-ik szám). A körfal szegletein (1., 2., 3., 4-ik számokon) 1-1 kerek idomú nyitott védőbástya keletkezett. Eltünt az öreg-torony körül

[6] *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország földrajza a Hunyadiak korában. I. 412. l. És lásd a kőrösszegi tornyot, *Szabó Károly*: Kún László életrajzának 178. lapján.

létezett kis árok s helyette egy széles mély árkot ástak a körfal körül (6-ik szám). A nyugati oldalon volt egy kapu, mely Tokaj városába vezetett.

Ez képezi Tokaj várának harmadik építkezési korszakát 1403-tól 1460-ig.

Zsigmond király a kezére jutott tokaji erődöt 1401-ben 10,000 forinton Brankovics György rácz deszpotának adta adományba. Ebben az adománylevélben Tokajt már «Castrumnak» nevezik.[7]

Két uralkodó, Zsigmond és Ulászló 1412-ben itt egy éjjelt töltöttek, a mi igazolja azt, hogy az öreg-torony «Palota» számba ment. Tarczal város birái előtt vitás szőllők miatt egyezkedik Nagy Péter, a tokaji várnagy 1434-ben. Ezt a keresetet aztán 1435-ben Kassa város tanácsának ítéletére bocsájtották, a midőn már Thoriczai Ugron János magát Tokaj vára kapitányának írja.[8]

Ezután már cak 1440-ben van említés Tokaj váráról, a midőn Giskra cseh zsoldosaival azt elfoglalta.[9]

Hunyadi János 1451-ben 12,000 forinton kapta Tokajt s azt míg élt, bírta is.

A vár parancsnokai 1457-ben Osgyáni Bakos Pál, utána 1458-ban Parlaghi Pál és György tokaji várnagyok voltak.[10]

A király a visszaszerzett várat 1459-ben Szapolyai Imrének zálogosította el 12,000 forintért.[11]

III.

I. Mátyás király tevékenysége a tokaji vár építkezése körül. Negyedik építkezési korszak 1469-1562-ig. Tokaj vár viszontagságai. Mátyás király halála után körülötte lefolyt harczok. Perényi Gábor elfoglalja a tokaji várat. ötödik építkezési korszak 1562-1565-ig. A rakamazi sánczok keletkezése.

Bél Mátyás szerint Mátyás király 1460-ban kitünően megerősítette a tokaji várat.

A révhelyet védő két kerektorony ekkor eltünt és helyökbe épült egy ötszögű emeletes védőbástyatorony, mely egy fedett folyosóval összekötve az öreg-toronynyal és a keletre kiugró ékalakú vége a Tiszába nyúlt. Ez egy sajátságos mű, melyben a függő előművek kezdetét véljük felismerni. A király ezt a művet különös módon erősitette meg. Az majdnem három emeletes volt és a padlás alatt több nyilt lőréssel volt ellátva. A zömépítmény maga a bástya volt. Ennek tetejében egy a falon kiugró favédőfolyosót építettek, melynek jellegzetes alakja az egykorú budai várpalotán is észlelhető volt (lásd 3. ábra 5. szám). Ennek fedele alatt védő rések voltak. Az összekötő fedett folyosó, mely kőalapokon nyugvó hídon vezetett, fából volt. Az öreg-toronynál is változás történt, mert bejárata a földszintre került. A tornyok mindegyike csúcsfedélzetű volt és a tornyok bizonyára boltozottak voltak, hol a fegyvereket és tüzes szerszámokat elhelyezhették. A falak védőpárkányai szinte emlékeztetnek bennünket a magyarországi középkor védőeszközeire, melyek rendszerint a körfalakon belől az ormozatok alatt húzódtak végig.

Schicha Lukács György hadi mérnök 1668. évben egy rajzában megörökítette ezt az ötszögű függő művet, melyen a XVII. században már ágyúlőrések látszanak. Nem lehetetlen, hogy már Mátyás idejében így állhatott ez a mű. Tudvalevő, hogy Mátyás király már ágyúkkal rendelkezett.

---

[7] *Dr. Csánki Dezső*: id. mű. I. 336. és *Spech Lajos*: Tudom. Gyüjt. 1823. évi IV. köt. «Tisza Tokaj városának rövid leírása» 1-32. lapig.

[8] *Matolai Etele*: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez 1899. évf. IV. köt. Zemplén vármegye politikai és helyrajzi ismertetése. 167. lapon és *Géresi Kálmán*: A gróf Károlyi család oklevéltára II. köt. 149. és 166. l.

[9] *Dr. Szabó Pál*: Akad. értekezések a történeti tudományok köréből. «Giskra» külön lenyomat, 9. lap.

[10] *Náthafalussy Kornél*: «A leleszi bizottság jelentése» Századok, 1871. 623. l. és *Ebeczky Emil*: «A magyar történelmi társulat 1876. évi vidéki kirándulása Gömör vármegyében.» Századok, 1876. 74. lap.

[11] *Dr. Csánki Dezső*: id. mű. I. 336. lap.

Minthogy a vár nyugati oldalát a folyó vize nem védte, mert ott a tokaji várszíget tere szélesebb volt, ezért volt a nyugati oldalon a vár bástyatornyainak kötőfala kétszeres.

A XV. század második felében építették azt a falat, mely a 2. számú bástya északi sarkából kiindulva, védőrekeszt (mordgang) képezett és csak ennek megkerülésével juthatott a támadó az öreg-toronyhoz. A nyugati kötőfalon, úgy mint eddig, ezúttal is a kapu nyilt Tokaj városába.

A középkori várépítők mindenütt ügyeltek arra, hogy a várkapu védőtoronynyal és felvonóval legyen felszerelve. A hídon pedig emelcsőnek kellett lenni, melyet még a későbbi korban is Tokajnál is észlelhetünk (lásd a 3. ábrát).

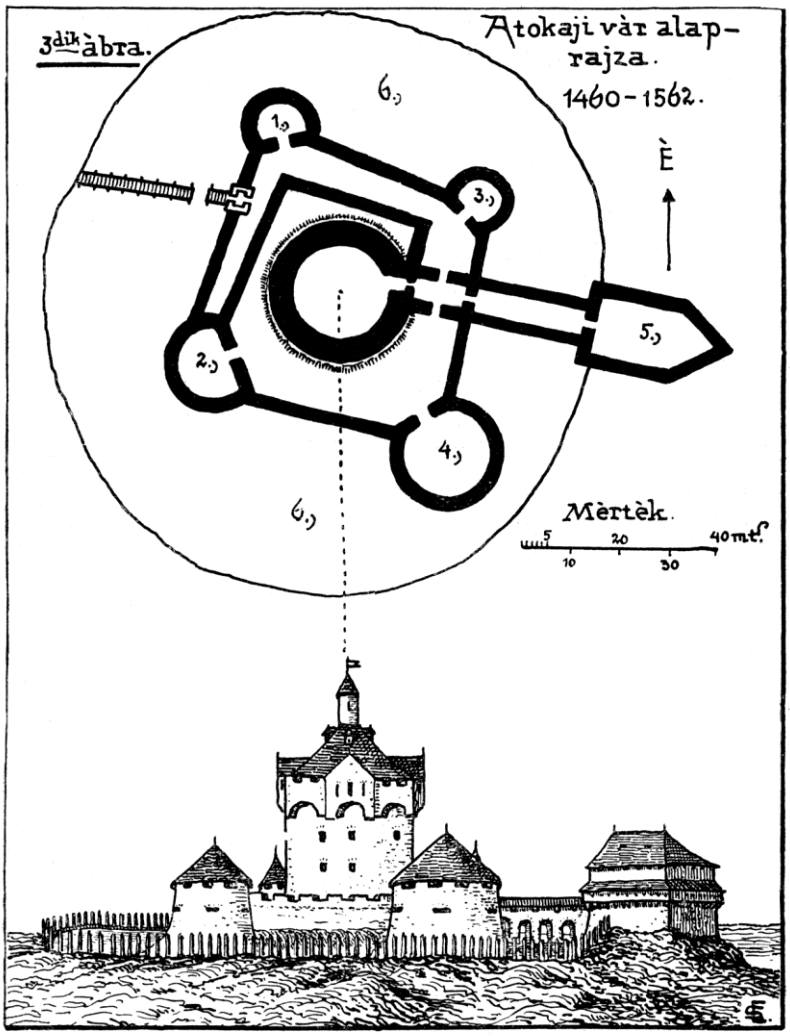

Igy alakult át a tokaji öreg-torony egy középkori várkastélylyá. Ezzel Tokajvár 4-dik építkezési korszakát állapíthatjuk meg (1460-1562).

Ez időben a tokaji vár tartozékai a következők voltak: Tokaj város vámjával és a tiszai révvel, Tarczal, Rátka vámjának fele, Koldó, Tálya, Keresztúr, Kisfalud, Szegi, Vámos-Újfalu vámjának fele, Ladány, Mád, Öszöd, Csergő, Karacsa, Páczin, Fejő, Bőd fele és Zombor részei.[12]

A lengyel háború alatt (1471-1474) a király birtokában volt Tokaj. Hunyadi Mátyás király halála után a trónkövetelők küzdelme alatt (1490-1491) II. Ulászló király testvére Albert, lengyel haddal támadta meg Tokajt. Bosszú akart ez lenni, azon csúfos vereségért,

[12] Lásd ugyanott.

melyet Boroszló vára ostromakor 16 évvel ezelőtt szenvedtek a lengyelek a magyaroktól.[13] Albert herczeg a várat nem birta bevenni és Szapolyai István serege közeledésének hírére a várost feldúlva, 2000 hordó bor zsákmányával e vidékről sietve visszavonult.[14]

A tokaji várparancsnok 1505-ben Literáti György volt. Az 1514. évben a Tokajig is elhatolt Dózsa György-féle lázadás számos hívét Heteley Mihály várkapitány elfogatta és azokat ki is végeztette.

A mohácsi vészig csak annyit tudunk a tokaji várról, hogy 1525-ben Lásztóczy Boldizsár volt ott a parancsnok. A mohácsi vereség után a királyi trón megüresedvén, Szapolyai János pártja október havában itt gyűjtötte össze a hozzájuk szító rendeket, hol azután Verbőczy tanácsára meg is állapodtak, hogy királyválasztó országgyűlést hirdetnek, melyet tényleg november 5-ére Székes-Fejérvárra egybe is hívtak.[15] Midőn a kettős királyság elején Ferdinánd támadást intézett János király ellen, ez utóbbinak fővezére Bodó Ferencz 1527-ben a Salm herczeg vezérlete alatt álló sereggel szemben csatát vesztett. Bodó Ferencz Salm táborát Tarczal mellett támadta meg, de Salm magyar segélyhada, mely Török Bálint és Pekry Lajos parancsa alatt állott, Bodó középhadát áttörte. A vert sereg a tokaji Tisza hídjához futott, melynek kompjai azonban már előzetesen megfuratván, elsülyedtek. Ez tette lehetetlenné Bodó azon szándékát, hogy a harczot újból felvegye a Tiszánál. A János király hada Ferdinánd serege által üzetve, csak nagy zűrzavarban kelhetett át a folyón, miközben igen sokan a Tiszába vesztek. A veszteség 2000 főre tehető. Tokaj vára Ferdinánd kezére jutott, melyben 1528-ban Révay István volt a parancsnok.[16] Később is még kétszer egymásután itt ütközött össze a két ellenkirály hada. Első izben 1530-ban Nádasdy Ferencz győzte le Herberstein gróf német hadát; ekkor Tokaj Szapolyai birtokába került. Másodízben 1535-ben Bebek Ferencz és Felsz Lénárd Tokajjal szemben keletre, Rakamaznál emeltek sánczokat. Ekkor készült a rakamazi sáncz első nyomdokolása. Ezekből a tokaji őrséget erősen zaklatták és minden közlekedéstől elzárták.Tokaj várőrsége az élelem teljes hiánya miatt kénytelen volt a várat átadni, melyet Ferdinánd király 1541-ben Serédy Gábornak adományozott.

János király halála után özvegye Izabella királyné adta át Ferdinánd királynak 1550-ben az egyideig itt őrzött szent koronát.[17]

A tokaji várparancsnok 1556-ban Némethy Ferencz volt, ki a várat János Zsigmondnak adta át.[18] Még ugyanezen évben Telekessy Imre és Forgács Simon, Tárczai Györgyöt Szőllősnél megverték és ezután Tokajt is hatalmukba akarták ejteni.[19] De úgy az ugyanezen évben megkísérlett elfoglalás, mint az egy évvel később (1557) november havában Dersffy István kassai kapitány által végrehajtott éjjeli rajtaütés nem sikerült. A várost ugyan Dersffy hadai felverték és ott bő zsákmányra akadtak, de a várat nem tudták bevenni, mert azt Némethy vitézül megvédte.[20]

Midőn 1562-ben Perényi Gábor 200 lovassal és 6000 gyalogossal újból megtámadta Tokajt, azt már Némethy nem tudta megvédeni, hanem onnan Szent-Jog várába menekült s

---

[13] *Rónai Horváth Jenő*: id. mű I. 334. lap és *Frankl Vilmos*: «Az 1514-iki pórlázadás» Századok, 1872. évf. 443. lap.

[14] L. ugyanott.

[15] *Fraknói Vilmos*: Magyar történeti életrajzok. Verbőczi életrajza 246. lap és ugyanattól Századok: Adalékok az 1514. évi pórlázadás történetéhez. 1872. évf. 436. és 443. l., valamint *Rónai Horváth Jenő*: id. mű. II. 10., 16. és 24. l.

[16] *Martini Zeilleri*: Beschreibung des Königreichs Ungarn. Ulmi kiad. 1664. 289., 291., 485., 488., 580., 587. lapon 1527-re teszi. Magy. nemzeti múzeumi könyvtár. Hung. 6730. *Rónai Horváth Jenő*: id. műv. II. 10., 16., 24. l.

[17] Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, id. mű. III. 277. és IV. 168. l. 1890.

[18] *Istvánffy* után adja az ad.: Zemplén vm. történetéhez. id. mű. III. 277. és IV. 168. l.

[19] *Bártfay Szabó László*: Forgách-család története. 283. l. 1910.

[20] *Rónai Horváth Jenő*: id. mű. II. 76. lap.

így a vár Perényi kezébe került. Felemlítésre méltó, hogy Perényi nyomban az elfoglalás után egy «huszár-várat» épített, melyben 2000 lóra való istáló volt.[21] «Huszárvárnak» nevezték abban az időben azon külműveket, melyeket a lovasság szállott meg. Ez egészen palánk építkezés volt. Tehát 1562-ben megváltozott Tokaj vár színhelye. Azt azonban nem tudjuk, hogy a Perényi által készített huszárvár mily alakban volt nyomdokolva. A rendelkezésre álló adatok szerint ez a palánképítkezés nem terjedhetett tovább, mint a hogy azt látni fogjuk a későbbi időkből megmaradt rajzokon (1660-1664-ig). Alakjára olyan lehetett, mint az ezen korabeli más vár építkezéseinél szokásban volt, milyen a 4-ik ábrán is látható. Igy alakul meg Tokajban a «belső vár». Ez a régi várkastélyból állott *A)*, és a külső várat képezte az úgynevezett huszárvár *B)*.

Ez Tokaj várának 5-ik építkezési korszaka (mely tartott 1562-1565-ig).

János Zsigmond erdélyi és török hadakkal Tokaj közelében 1564-ben vert a Tiszán hajóhidat. A Tiszán átkelve Kassa elfoglalására törekedett, de az árvizek és a sok esőzéstől felázott talaj miatt kénytelen volt visszafordulni.[22] Hihető, hogy ekkor került vissza Némety Tokaj várába, melyet Perényi valószínűleg az erdélyi hadak közeledtére önként elhagyott.

IV.

Schwendi Lázár kassai főkapitány támadása Tokaj ellen. Annak elfoglalása I. Ferdinánd király részére.

Schwendi Lázár főkapitány 7000 főnyi német sereggel 1565. év telén indult ki Kassáról Tokaj megvívására, mely ezen időben a Tálya, Szerencs és Tokaj várháromszög délkeleti sarkpontját képezte. Ez volt ennek a területnek legfontosabb erődje s innen nyerhette a másik két vár is minden támadáskor hatályos támogatását.

Midőn Perényi Péter a megindított hadműveletkor 1200 főnyi dandárával, 4 ágyúval, azonkívül Báthori András 200 lovasával, 2 ágyúval és Balassa Menyhért, Alagy meg Zay Ferencz magyar csapataival egyesült és a tüzérségen kívül legalább 8600 emberrel rendelkezett, - elég erősnek érezhette magát, hogy hadműveleteit Tokaj ellen megkezdje. Tokaj városát tényleg február legelején rohammal bevette e sereg, hol nagy zsákmányt ejtett. Február 4-én már a várat is megrohanták, de Némety Ferencz 1500 főnyi várőrsége visszaverte őket. Február 7-én a Schwendi tüzérségének bevezet harcza után, az általános roham minden oldalról február 10-én indult meg, mi reménynyel kecsegtette a támadókat, mert a befagyott Bodrog megkönnyítette a vár megközelítését. A támadó csapatok nem vették észre a jégen vágott lékeket, abba sokan beleestek és ott vesztek. Az akkori értesítések 600 emberre becsülik Schwendi veszteségét. Ekkor pusztult el Haller Rudolf és Ramming ezredes egyik zászlótartója is. De a várőrségből is többen megsebesültek így a többek között Némety segéde Bakics József is.

Még aznap délután új rohamra kelt az ostromló sereg. Balassa a magyar hadakkal s négy ágyúval a Tisza jegén átmenvén, a falak keleti oldalát lövette (l. 4. ábrát). Báthori és Schwendi a Bodrog partján sánczot hánytak, abból négy nehéz löveggel nyitották meg a tüzelést. A vár nyugati oldalán, a kapuval szemben, Schwendi csapatai egy halmot foglaltak el; innét is három ágyúval működtek. Perényi a vár déli oldalán emelt sánczokat s abból lövette azt saját ágyúival. Így megállapíthatjuk azt is, hogy Schwendinek, midőn Kassából kiindult, 17 lövege volt és a hozzá csatlakozott segédhadakkal együtt 32 löveggel rendelkezett

[21] *Takács Sándor*: Műveltségtörténeti közlemények. VI. A magyar vár. Századok 1907. 730. l. Pesty Ferencz jelentése szerint, mely 1562 márczius 29-éről van keltezve «ad duo mille equos» etc. etc.

[22] Adalékok Zemplén vármegye tört. id. mű. IV. 140. l.

az ostromkor.[23] Tekintve a helyzetet, a Schwendi 17 lövege a nyugati oldalon lehetett beállítva (lásd 4-ik ábrát).

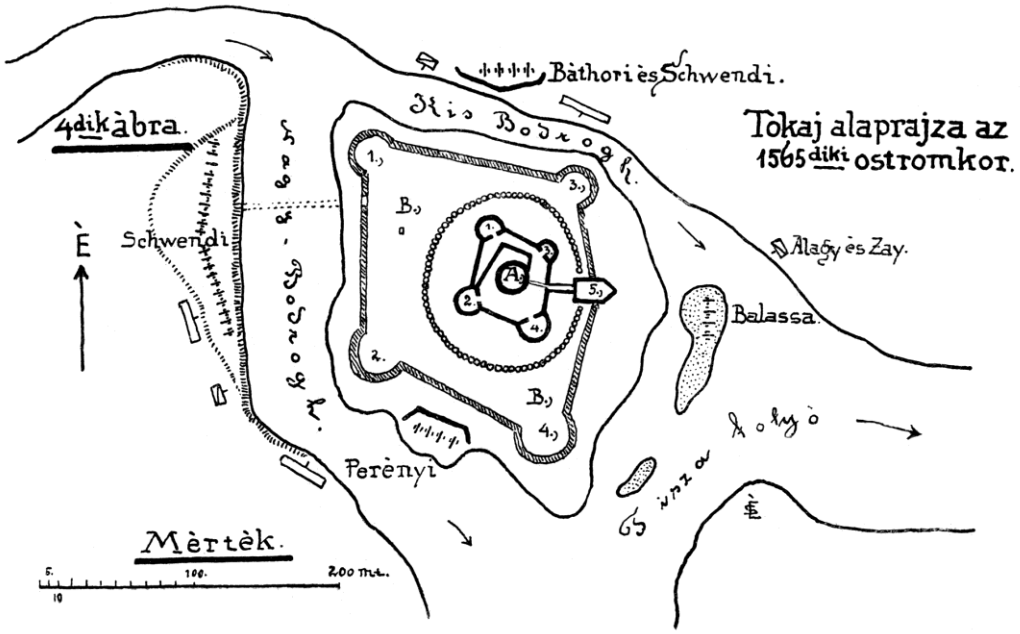

A külső védművek ellen az ágyúzás elrendeltetvén, a legénységet fejszékkel a fal aláásására küldték. A föld ugyan felülről erősen meg volt fagyva, de alól porhanyósabb lévén, kitartó munkával sikerült a palánkot több helyütt ledönteni s a támadt réseken a berohanásra utat nyitni.

Az első támadás után (febr. 7-én) negyednapra (febr. 11-én) az ostromlók a rohamot megújították. Déltől alkonyatig mindkét fél makacsul küzdött, különösen a védők voltak kitartók. Végre a császáriak friss csapatokat küldtek a harczba, kik a védőket visszanyomták s ezek kénytelenek voltak az egészen téglából s kőből épült belső erődbe visszahuzódni. *Ortelius* szerint itt állott a nagy erős torony egy különös (sonderlichen) vízárokkal környezve a kastély közepén. A támadók az elfoglalt téren azonnal sánczokat hánytak és ott töltötték az éjszakát.

Virradatkor újból megkezdődött az ágyúzás, azok pedig, kik a felhányt sánczokban voltak, az ablakokat s az egyéb nyílásokat vették puskatűz alá. Az ostrom nem szünetelt és már február 12-én Némety őrségének harczkedve nagyon lelohadt, a mit az is előmozdított, hogy a holttérre, melyen az ellenség állott, ágyúikat és lőfegyvereiket alig használhatták. Minthogy az ostromló lövegek a vár lőréseit szétrombolták, közben pedig a belső vár falán is rést ütöttek, a várőrség már a további védhetőség reményéről is lemondott. Némety maga is beállott a küzdők sorába s erősen buzdította a védőket a további ellentállásra. Az ostromlók a falak megmászásához is hozzáfogtak, de őket a védők szurokkal bevont rőzsékkel s más anyag hiányában nagy mennyiségben lévő «kősók» hengergetésével igyekeztek feltartóztatni. E közben Németyt, mert nem volt elég óvatos s a legveszélyesebb helyeken adta rendelkezéseit, egy puskalövedék homlokon találta. Némety elestének híre csak később jutott a császáriak tudomására. A védők Némety holttestét egy boltozat alá helyezték. Vezéröktől megfosztva, a megadásról gondolkoztak s az ostromló vezérektől fegyverszünetet kértek. Ezt egy napra meg is nyerték. Némety elestét az ostromlókkal csak akkor tudatták, midőn szabad elvonulás feltétele és annak kikötése mellett, hogy urukat szabad legyen eltemetni, a várat feladták. A várból 400-an vonultak ki, ezek közt is 350 sebesült volt. Középen vitték

[23] *Hieronymus Ortelium* Augustanum: Cronologia der historischen beschreibung aller kriegsempörungen u. belägerungen etc. etc. Nürnbergi kiad. 1603. 127. l. (32 Stück Geschützet említ).

szőnyegekbe burkolt vezérük holttestét. A győzők a várban 4000 akó legjobb minőségű hegyaljai bort, állítólag egy millió forint készpénzt és sok drágaságot találtak. Schwendi ezek egy részét az ostromló legénység és vezérek közt elosztotta, nagy részét azonban az erősen megrongált Tokaji vár megújítására fordította.[24]

V.

Tokaj művárrá alakítása. A rakamazi sánczok keletkezése. Tokaj várának hadászati fontossága. Tokaj felszerelése. I. Rákóczi György birtokába ejti a tokaji várat. Ő alatta történt építése.

Mihelyt a tél fagya felengedett, azon a pénzen, melyet Schwendi a vár megerősítésére adott, Ramming János és Kálnássy Mátyás kassai kapitányok kijavíttatták az erősen megrongált tokaji belső várat. Felszerelték és külműveinek új rendszerben való felépítésére is megtették az első lépést. Ekkor keletkezett a Bodrog és Tisza által körülfolyt szigeten álló «művár», melyről több rajz maradt fenn. Mennyire haladt ez a munka, erről biztos adataink nincsenek. Midőn Szapolyai Zsigmond 1566-ban újból megtámadta Tokaj várát és azt 32,000 főnyi sereggel körül is záratta, azt Ramming és Kálnássy vitézül megvédték.[25]

Minthogy Némety idejében az öreg torony még állott, a tokaji vár az 1565. évi ostromig nem változott. *Istvánffy*tól értesülünk arról, hogy a tokaji vár ezen ostromhoz külművekkel rendelkezett. Ezek voltak azok a palánképítkezések, melyeket Perényi emelt. Ezeknek a gerendafáit kellett az ostromló seregnek eltávolítani azért, hogy a réseken, melyeket a faltörő ágyúk ütöttek, a rohamot végrehajthassák.[26] Midőn Némety 1564-ben Tokaj megtámadásáról biztos híreket szerzett, a Perényi-féle huszárvárat, vagyis a tokaji külműveket régi nyomdokain helyrehozatta s ezeknek párkányait a védelemre be is rendezte. Némety az ő várépítési tevékenységét nemcsak Tokaj, de Szerencs váránál is kimutatta, hol hasonló építkezések voltak. A szerencsi várnak építkezési jellegéből következtetve a tokaji vár építéséről is képet nyerhetünk.

A belső vár kerek tornyai bizonyítják legjobban, hogy ezek középkori építkezések. A körfalon belől állott az öreg-torony, melyben egy nagy «Palota» volt. A már említett három kerekbástyatorony és ezek összekötő vonalai képezték azt a négyszöget, mely Mátyás király korában már állott. A vastag kőbástyák fedélzeteit eltávolították és annak gyeptetejű ormozatai alatt volt az őrség elhelyezve. Ezekből és a tetején, nemkülönben a körfalon alkalmazott párkányokon történt a védekezés. Az ekként kialakult nyitott védőállásokból lehetett a külterepet uralni. A belső várkastélyszerű építkezést széles vízárok környezte. Az árok ellenlejtjét czölöpzet kerítette be (lásd 3-ik ábra).

Az egri törökök 1567-ben Tokajtól Kassáig szerte pusztították a falvakat, az épületeket felgyújtották, a lakosokat rablánczra fűzve elhurczolták, vagy kegyetlenül meggyilkolták. Tokaj környékét, sőt a várat is háborgatták. A vár ezen időben még nem volt teljesen megerősítve, csak úgy állott, mint azt a «*Tokay superiorae Hungariae natura loci munitissimum propugnaculum*» című távlati látképen Hufnageltől eredő rajz adja.[27] Ez a kép a Ramming és Kálnássy által befejezett ideiglenes erősítéseket és feljavításokat tünteti fel

---

[24] Ezen ostrom leírását adják *Ortelius*, *Istvánffy* és *Birkenstein*.

[25] *Istvánffy Miklós*: Magyarország története 1490-1606. Fordította: Vidovich György. Debreczen. 1867. XXIII. könyv. 552. lap. A már említett *Ortelius* műve és *Burckhard v. Birckenstein*. Ausserlesener Anfang etc. Augsburgi kiadás. 1686. A Mátyás király idejében épült Tokaj várának alaprakata legjobban kivehető a Badeni Lajos hagyatékában Karlsruheban őrzött alaprajzról. Band XV., szám 52, mely a 8-ik ábrán van feltüntetve itt. Megjegyzendő, hogy az eredeti rajz egy későbbi kort tüntet fel ugyan, de a középkori jellegzetes alaprajz kivehető rajta. És épen azért, mert egy későbbi kort ábrázol, ezen a rajzon már hiányzik az öreg torony, a mely hiányt a 3-ik ábrán pótoltam azért, hogy az építkezési folytonosságot jobban szemlélhetővé tegyem.

[26] *Istvánffy* ugyanott 506. lap és *Ország Tükre* 1865. évf.

[27] *Történelmi Képcsarnok* III. terem, 2. sz.

(lásd 5-ik ábrát). Ez a kép adja meg a még most is felismerhető hátteret és látni rajta, hogy az öreg-torony fedelétől megfosztva, teteje ágyúlőrésekkel van ellátva. A rajz után ítélve legalább is 6 ágyútaraczkot lehetett az öreg-torony tetejébe elhelyezni. Ez pedig feltételezi, hogy a torony teteje be volt boltozva; mi megint csak annak középkori jellegéről tanuskodik. A torony fenlapján egy őrház állott, mely valószínűleg fából készült. Ide vezetett a torony grádicsa és mivel a torony átalakításából látható, hogy az lövegállásokra volt berendezve, az őrház egyúttal szertárnak is tekinthető, hol a szükséges lőszert kéznél tarthatták. A torony déli oldalán ott, a hol egykor egy erkély volt, egy ablak vehető ki, melynek szegélyein az egykori erkély befalazott nyomai vannak feltüntetve. A várfalakra egy fahíd vezet fel. A vár falán vert rések még nincsenek mind kijavítva, de a párkányok mindenütt végig palánk sövényfonással vannak ellátva s helylyel-közzel sánczkason mutatják az ágyuk helyeit. Az 1569. évi XIX. törvényczikk el is rendelte, hogy Debreczenből, továbbá Szabolcs vármegye két járásából és egész Zemplén vármegyéből a jobbágyok Tokaj várához dolgozzanak.

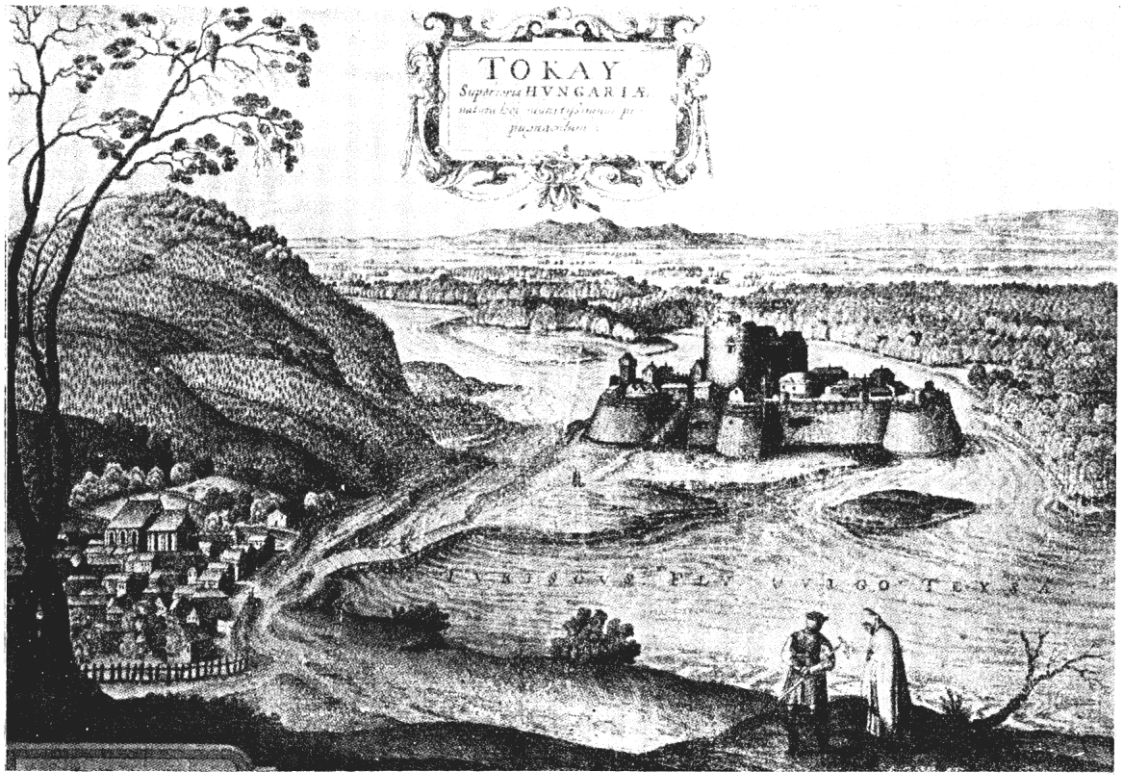

5. ábra. Tokaj a XVI-ik században.

A küszöbön álló török háború veszedelme miatt Tokaj vára megerősítésének újból előállott a szüksége, mit az 1578. évi XXVII. t.-cz. el is rendelt. Ezen időszakban várparancsnokai voltak: 1590-ben Russel Kolos, 1591-ben Balassa Ferencz, Forgách Simon és Teuffenbach Kristóf kassai kapitány, kik a hatvani visszavonulása által okozott csorbát azzal köszörülték ki, hogy a Szilágyságban dúló tatárok egyik csapatát kemény küzdelem után Tokaj alól visszavonulásra kényszerítették.[28]

Balassa Ferenczet a tokaji várparancsnokságban 1592-ben gróf Hardek Ferdinand és ezt 1596-ban Rueber György követte. Tokajnak fontosságát s értékességét mutatta Bocskai István fejedelemnek azon törekvése, hogy Rudolf császár elleni hadjáratai közben is a vár

[28] *Bártfai Szabó László*: id. mű. 273. l. - *Erdélyi Pál*: Balassa Bálint életrajza 28. l. és *Hadtörténelmi közlemények*: Hadtörténelmi okmánytáré 1894. 700. l., valamint: Adatok Zemplén vármegye történetéhez, id. mű: X. évf. 174. l.

kiépítése folyamatban legyen. Belgiojozó János gróf kassai főkapitány, midőn 1604-ben Bihar vármegyéből kénytelen volt visszavonulni, a hajduk szünetlenül nyomában voltak. Körülrajozták, csipkedték s katonáit fogdosták. A császári tábornok október 24-én kelt át a Tiszán és Tokajnál szállott táborba. Ekkor újították fel a rakamazi sánczokat, melyeket a ráczok tartottak megszállva. A rákövetkező éjjel a Rakamaznál hagyott ráczokat a hajduk felkonczolták, mire Belgiojozó Ruebert a tokaji várban magára hagyta s másnap (okt. 25-én) visszavonulását a hajduk zaklatásai közt Kassa felé folytatta. A 20,000 főnyi császári seregből a főurakon kívül már alig volt 50 ember kíséretében, a többiek a visszavonulás alatt Bocskaihoz pártoltak, nagy része pedig szétfutott. Belgiojozó ekkor Eperjesen át Szepes várába menekült. Az események ezen váratlan fordulatára a császári kormány Básta Györgyöt küldte Kassa felé, hogy a Bocskai által támasztott mozgalmat elfojtsa.

A felkelők által körülfogott Tokaj várát akarta Básta mindenekelőtt december havában megsegíteni, de Bocskainak Sárospatakon gyülekező hajdúserege ezt a törekvést meghiusította.[29] Midőn Bocskait a rendek 1605-ben fejedelemmé választották, mindjárt utasította seregének keleti hadosztályát, hogy Tokaj várát részére hódítsa meg. Czobor Mihály 1606 október havában rá is kényszerítette Ruebertet a vár megadására. A vár majdnem két esztendeig (21 hónapig) ostromzár alatt állott, őrsége már úgy is végszükségben szenvedett. Rueber várnagy állhatatosságát Bocskai megdicsérvén, őt szabadon bocsájtotta.[30] A zsitvatoroki békekötéskor Thurzó György mint a császár egyik meghatalmazottja nagy érdemeket szerzett s ennek elismeréseül 1607-ben olyformán nyerte zálogba Tokaj várát 70,000 tallérban, hogy azt mindaddig megtarthassa, míg ezen összegre nézve ki nem elégítik. Ezen adományozásra azon érdeme is befolyással volt, hogy Bocskai halála után (1606) a hajdukat lecsendesítette. Ezen időben Tokaj várnagya Abaffy Miklós volt. Ekkor a tokaji várról azt írják: «Az külső várnak az kerítése mindenütt oly hitván, hogy ha a víz körülötte nem volna, nem várnak, de ólnak is rossz vólna, mert lovon is felmehetni az kerítésnek az oldalán, gyalog annál inkább».[31]

Tokaj várának hadászati fontosságát az 1609. évi LXI. t. cz. így emeli ki: «mivel oly helyen van alapítva, hogy mind a keresztény név közellenségei, mind más azon részbeli ellenkezők ellen, a többek közt kitünő erősség legyen, de meg mivel felettébb megromolva van, ugyan azért a békés időben szükségkép felépítendő».

Tokaj építésére 1613-ban Abauj, Bereg, Sáros, Szatmár, Szepes, Ugocsa, Ungh és Zemplén vármegyék adták az ingyen munkát. Feljavítására a várakkal s erősségekkel nem bíró egyházi főrendeket, zászlós urakat, országnagyokat is felhívták és úgy a király, mint a szabad városok segedelmét is igénybe vették. Az ingyen munkát, illetve a segedelmet teljesíteni vonakodókra «háromszoros», az úgynevezett «tripulum» büntetést rótt az ezen évi VIII. t.-cz. Ennek a háromszoros büntetésnek behajtására, az egyházi főrendű zászlós urakra, országnagyokra és másokra való tekintet nélkül hivatalvesztés terhe alatt, a vármegyék alispánját kötelezték. Még számos 1609-től 1661-ig terjedő törvények kiemelik a tokaji várnak, mint az ország felső részei «védőbástyájának» jelentőségét. Ezek közül az 1618. évi XLIX. és LII. t.-czikkek emlékeznek meg, hogy:

«az úgyszólván oly helyen fekszik, melytől a tiszamelléki országrészek fenntartása függ felújítás gondja nagyon is ráfér, vízáradásoktól naponta nagy rombolásokat szenved, a miért Szabolcs, Ungh és Zemplén vármegyék közmunkáját igénybe vette.»[32]

---

[29] *Géresi Kálmán*: Károlyi cs. oklt. III. köt. 565., 566., 571. és 572. lapok. *Kubinyi Miklós*: Közlemények a Thurzó levéltárból. Századok. 1870. évf. 729. l.

[30] *Rónai Horváth Jenő*: id. mű. II. 162., 168. l. *Dongó Gyárfás Géza*: id. mű. VII. 145., 197. l.

[31] *Ebeczki Emil*: A magyar tört. társul. 1876. évi kirándulása 64. l. és *Takács Sándor*: Századok. 1907. 820. l. id. mű.

[32] Ad.: Zemplén várm. történetéhez. VIII. 23. l.

Bethlen Gábornak Ferdinánd ellen való első támadása alatt, a magyar szent koronát itt őrizték, de az 1621. évi deczember 31-én Nikolsburgban megkötött béke után azt Bethlen Ferdinándnak adta át.[33] Tokaj vára Bethlen kezére jutván, ő alatta is még Abaffy Miklós volt a várnagy, kinek hűséges szolgálataiért a szabolcsvármegyei Kinist adományozta.

Bethlen Gábor halála után özvegye Brandenburgi Katalin 1630-ban lépett e vár birtokába. Ekkor a tokaji várnak fejedelmi háztartásra alkalmas helyiségekkel kellett rendelkezni, mert Brandenburgi Katalin benne lakott. Midőn Katalin az erdélyi fejedelemségről lemondott és I. Rákóczi Györgyöt választották meg fejedelemmé, még ez év deczember 26-án a tokaji várat Csáki István báró tanácsára átadta Ferdinándnak, őrségét pedig hűsége alól felmentette.[34] Tokaj tehát ezidőszerint a III. Ferdinánd pártiak kezén lévén, védelmére Eszterházy Miklós nádor a rakamazi sánczokat felújíttatta. Ezeket a sánczokat támadták meg I. Rákóczi György alvezérei 1633. évi márczius 15-én a hozzá csatlakozó hajdusággal. Az 1500 főnyi zsoldos által védett sánczokat öt órai heves küzdelem után bevették. Eszterházy és Bornemissza János mintegy 300-ad magokkal kompon menekültek a Tisza jobb partjára. Nagy része a seregnek a Tisza megáradt hullámai közt lelte halálát, részint az erdélyiek fogságába került. Az eperjesi alkú emlékiratai szerint 1633-ban Rákóczi küldöttei kívánták Tokaj várát átengedni, mi azonban nem történt meg. [35].

A várparancsnokok: 1635-ben Kelemessy János és 1637-ben Révay István báró voltak. Ferdinánd király Tokaj uradalmát a várral együtt 1641-ben Drugeth Jánosnak adományozta, de Rákóczi kívánságára, még a pozsonyi országgyűlés előtt 1646-ban Ferdinánd megbizottjai Tokajban tárgyalást tartottak, minek következménye az volt, hogy Rákóczi a homonnai Drugeth János gróf örököseinek lefizetett 6000 forintot és így a vallásügyi sérelmek miatt indított harczok után a tokaji vár és város a linczi békekötés pontjai értelmében örök jogon birtokába jutott. Stépán Ferencz tokaji várkapitányt és várőrségét pedig feloldoztatni kívánta a Ferdinándnak letett eskű alól. Ez a kívánsága azonban az országgyűlés elé utasíttatott.[36]

Rákóczi mégis csak birtokába jutott a tokaji várnak és a még 1646-ban Belgiumból és Velenczéből ide hívott mérnökei által nagyszabású munkálatokat eszközöltet itt, melyek a Tisza-Bodrog folyását akként szabályozták, hogy a várat ne döntsék romba. A szabályozásnak ezt a munkáját a zempléni és szomszéd vármegyék jobbágyainak ezreivel végeztette.[37] Tokaj vára körül teljesítendő közmunkára még 1647-ben is kirendelték Szabolcs vármegyének dadai és Zemplén vármegyének bodrogközi járásait.[38] Ez azt jelenti, hogy a fent jelzett munkálatok még nem voltak befejezve; azért kellettek ezek a munkások.

I. Rákóczi György halála után Tokaj vára özvegyére Lorántffy Zsuzsannára szállott és 1649-ben Cseh Mihály esküdt megjelent a várban, hogy összeirja mindazt, mit ott találtak.

A leltár a bástyákat is megnevezi. Itt csakis a leltár azon részével foglalkozhatunk, mely egyúttal a vár szerkezetére és védelmének felszerelésére vonatkozik.

Láttuk az 1565. évi ostromkor, hogyan nézett ki a vár, most aztán ezen leltár segélyével meghatározhatjuk a bástyák s a vár egyes épületeinek neveit is, mit különben a későbbi adatok is megerősítenek.

---

[33] *Rónai Horváth Jenő*: id. mű. II. 181. l. és Brandenburgi Katalin töredék végrendelete. Magy. Akad. Értek. Philos. II. köt. 1861-62. évf. 241. l.

[34]

[35] *Fraknói Vilmos*: Az eperjesi béke. Századok, 1871. 195. és *dr. Ötvös Ágost*: Győri tört. füz. 1863. X. 102., 265, - Straszburg Pál követsége IV. Amurad szultánhoz az 1631-1632. évben és *Ráth Károly* u. o. Bethlen Gábor 1619-1621. évi táborozásai 265. l. és *Cserey József*: «Az 1606. iki kassai országgyűlés naplója». II. köt. 130.

[36] *Dongó Gyárfás Géza*: Ad. Zemplén várm. tört. VII. 135., 134. lap. *Emich Gusztáv*: Nagy képes naptár. 1861. «Tokaj». 118-121. lapig.

[37] *P. Coronellinél*: «*Regno di Hungaria*» a 43. lapon és Burckhardnál 145. l. pag. 20. *Emich G.*: id. mű, valamint Ad. Zempléni várm. tört. VII. évf. Történeti jegyzetek Zemplén vármegyéről. 135. l.

[38] U.o. VII. 136.

A leltár azt a benyomást kelti, hogy Rákóczi tokaji öntődéjében élénk tevékenységet fejtett ki, a honnan többi várait is felszerelte. A külső vár úgynevezett «Új-bástya» a 6. ábránkon feltüntetett I-ső számú bástyának felel meg, melyben 10 ágyú, köztük 6 drb 25 fontos, 1 drb 16 fontos, 1 drb 8 fontos, 1 drb 5 fontos és 1 drb ¾ fontos ágyú volt beállítva. Elnevezéséből kiérezhető, hogy ez a bástya ez időben készült s valószínűleg a víz árja tette úgy tönkre, hogy újból kellett azt felépíteni. A III. számú bástyát «Kis-bástyának» nevezték. Ebben egy 6 fontos és két 3 fontos ágyú állott.

A IV. számú bástya «Rév-bástya» elnevezés alatt fordul elő. Itt egy 21 fontos, egy 8 fontos, egy 3½ fontos és egy 2½ fontos ágyú volt behelyezve. A II. számú bástya: város felöli «merítő-bástya» nevet viselte, hol öt 25 fontos, egy 12 fontos, egy 8 fontos, egy 2½ és egy ¾ fontos ágyú volt.

A «várbeli toronyban» az 5. számún egy ágyútaraczk és két rézdob, végre az úgynevezett «Nyári-bástyán» a 2. számún egy 1 fontos és egy ½ fontos ágyút találtak elhelyezve. Összesen tehát 29 ágyú védte ezidőszerint a tokaji vár falait, melyekhez 5945 darab ágyúgolyó és 1335 öl vastag hosszú vontatókötél szolgált 12 darabban.

A «külső hosszú hadszertár» a 10. számon van feltéve. Pitvara volt. Mindkettőben nagy mennyiségű készletekkel. A «belsővárbeli hadszertár» a 4. és 3. számú bástyák közt két részre oszlott. A pitvarából balkézt volt az egyik, jobbkézt a másik szertár. A «porház» a 4. számon, hol tonnákban, hordókban és átalagokban állt a lőpor készen.

A «lakatos műhely» szintén itt volt a belső várban, hol a hadszertárba való szerszámok állottak. Volt ágyúpor készletben 48 mázsa; szakálas por 2 mázsa; gyújtópor 2 mázsa; tüzes szerszám 543 drb.; eresztett salétrom 10 mázsa; kanócz 3 mázsa; szurkos koszorú 150; fekete szövétnek 214; ostromhoz való vászonzacskó 225; földhordó teknő 147, talyiga 60, hajnalcsillag(?), alkalmasint valami röppentyű féle; paizs 5, kartács 44, ezek 600-nál hol kevesebb, hol több «muskéta globissal» voltak megtöltve; vasas kopja 119, vasalatlan 345; fegyverderék 52, sisak 38, alabárd 28, ágyúgolyóöntőforma 33; az egy mázsással együtt 27 ágyú, 12 rakáson a 40 fontos ágyútól a ¾ fontosig vasgolyóbisok és kisebb-nagyobb tüzes golyóbisokkal összesen 7218 darab; jegelni való vasvilla 9 darab stb.

Megtudjuk ezen leltárból, hogy a tokaji várban ezidőszerint órák is voltak, mert 3 órához való kereket jegyzett fel. A vár kútjáról is megemlékezik, melynek vasmacskája és tartaléklánczа raktáron volt. Az 543 darab tüzes szerszámok közül felemlíthetjük 90 ostromhoz való tüzes dárdát, 15 tüzes kalászt, avagy koszorút, 59 tüzes nyilas labdát, 43 tüzes nyílatlan labdát, 133 tüzes nyilas buzogányt és 203 ostromhoz való tüzes csuprot.[39]

Hihető, hogy II. Rákóczi György fejedelem uralkodásának utolsó időszakában az építkezések befejezést nyertek, melyek valamennyie még Kálnássy és Ramming idejéből származó «Kő-alapokon» nyugvó palánképítkezés volt. Ez pedig úgy történhetett, hogy a Perényi huszárvár falai a vizenyős talajban lesüpedtek s így ezekre lett a kő s végre újra a palánk építve.

II. Rákóczi György halálának hírére Tokaj 1659-ben, mely egykor a fejedelem özvegyének kezén volt, De Suches tábornok hadai előtt önként kaput nyitott.[40]

VI.

Báró de Suches tábornok munkálatai Tokaj körül a vár biztosítása czéljából. Két császári műszaki mérnök tevékenysége a vár felépítése körül. A művár szerkezete. A topografiai viszonyok Tokaj körül 1660-ban. A rakamazi felújított sánczokban elhelyezve volt császári ezredek kimutatása. Hatodik építkezési korszak 1565-1660-ig.

---

[39] *Dr. Szendrei János*: Tokaj várának hadi fölszerelése 1649-ben. Ludovica Akad. Közl. 1888. évf. 613-632. lap.
[40] *Rónai Horváth Jenő*: id. mű. II. 203.

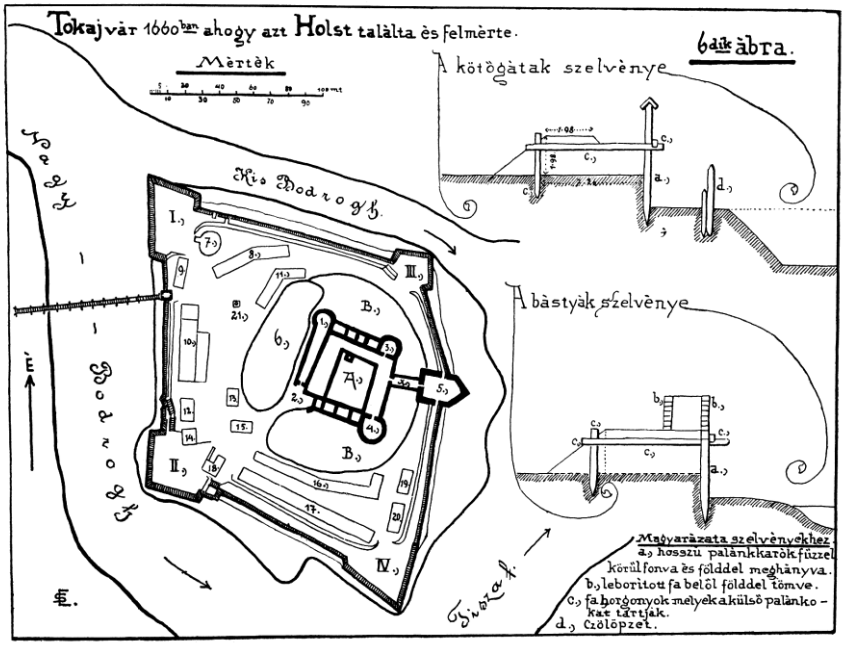

Midőn a törökök az 1660. évi hadjárat alatt Nagyváradot ostromolták, a bécsi haditanács minden eshetőségre számítva a Váradról Nagykállón át Tokajban vezető utat óhajtotta elsősorban biztosítani. Ehhez képest báró Suches táborszernagyot megbízta, hogy Tokaj várát helyreállítsa és azt a bekövetkezhető legnagyobb hadműködés eshetőségére kellően kibővítse. Két katonai mérnök működött ezen időben Tokaj erődítésein. Az egyik volt *Holst Jakab* főszállásmester, a másik *Sicha György Lukács* cs. kir. hadi mérnök.

Holst, midőn Tokajba került, felvette a várat úgy, a hogy azt 1660-ban találta. Erről egy alaprajzot és két szelvényt készített (lásd a 6. ábrát).[41] Ezen fennmaradt rajzokból ki lehet mutatni, hogy ezen időben a belső vár körfal sarkain 1-1 kerek bástya állott, melyek az ábrán 1., 3. és 4. számmal vannak feltüntetve. A negyedik, mely a 3. ábrán 2. szám alatt van kimutatva, hiányzik. Valószínű, hogy itt ütötték 1565-ben az ostromlók azt a rést, a melyen a várba behatoltak. Ezt a rést egyszerűen lezárták Ramming és Kálnássy idejében úgy, mint az a 6. ábra 2. számán kivehető, a mi tehát csak ideiglenes építkezésnek tekinthető. Az öreg torony ezen ábrán már hiányzik, de helyette a belső vár keleti falában egy fedett folyosó épült X) a melyen át egy ékalakba kiugró ötszögű bástyába lehetett bejutni (5. szám.). Ennek a bástyának földszintjén két kijárat volt. Mindkét kijárat a gátjárdára vezetett. Igy állapíthatjuk meg, hogy a tiszai kikötőt eddig védő két kerek torony helyét ez a bástya foglalta el. Megtaláljuk a belső várat bekerítő széles árkot B) is 6. szám alatt; nemkülönben a palánk építkezést, vagyis a huszár-várnak I., II., III. és IV. számú Ramming és Kálnássy által átalakított bástyáit (lásd a 7. ábrát).

Megállapíthatjuk azt is, hogy Ramming és Kálnássy idejében hordták el az öreg tornyot, mert 1660-ban Holst mérnök alaprajzán ez már hiányzik. Ezen rajzon magyarázó szöveg is van: «Tokaj wie es gewesen Anno 1660». A szöveg a kastélyt, vagyis a belső várat: «Alt-Schloss»-nak nevezi. A belső vár árkait, melyeket a felvevő már kiszárítva talált ott, «trucken Graben»-nek jelzi. Minthogy azonban az ároknak egy része még mindig vízzel volt telve, ezt «Teich»-nek, vagyis tónak nevezi (lásd 6. ábra 6. szám). Ebből azt következtethetjük, hogy ez a nyugati része az ároknak mélyebben fekhetett s ebbe bocsájtották be felsőbb részéből a vizet.

A Birkenstein és Coronelli rajzán aránytalanul felvett négy bástyát (lásd 8. ábra), ezen rajz most már mérnöki pontossággal mutatja ki. Birkenstein s Coronelli által felvett rajzon az

[41] Műemlékek orsz. bizottsága rajztárában 75/911. sz. a.

öregtorony még fel van tüntetve, bizonyságául annak, hogy 1686-ban, mikor Birkenstein munkájának első kiadása,[42] - melyből Tokajt Cornelli is lemásolta, - készült, a várnak egy oly régibb rajzát használták fel, a melyen az öreg torony még rajta volt, holott pedig az mint fentebb láttuk, 1660-ban már tényleg nem állott. Ezen rajzokból csak az ötszögben tartott csillagsánczmű fogadható el olyannak, mely az akkori helyzetnek megfelel és mely a várat négy kiszökelő ékalakú bástyázattal környezi. A második és negyedik bástya kötőfalán is volt egy kapu, mely a szabadba nyílt. Az első és második bástya kötőfalán nyílt a vár főkapuja. Az útja két áthidalással nyugatra egy sarló alakú szigeten át vezetett Tokaj városába. A harmadik és negyedik bástyák közt a kötőfal a vár keleti oldalán ékalakban végződött s a Tiszáig nyult. Ezen éknek összeérő pontján két kerek torony között szűk út volt hagyva a hajóknak a kikötőbe való bejárására.

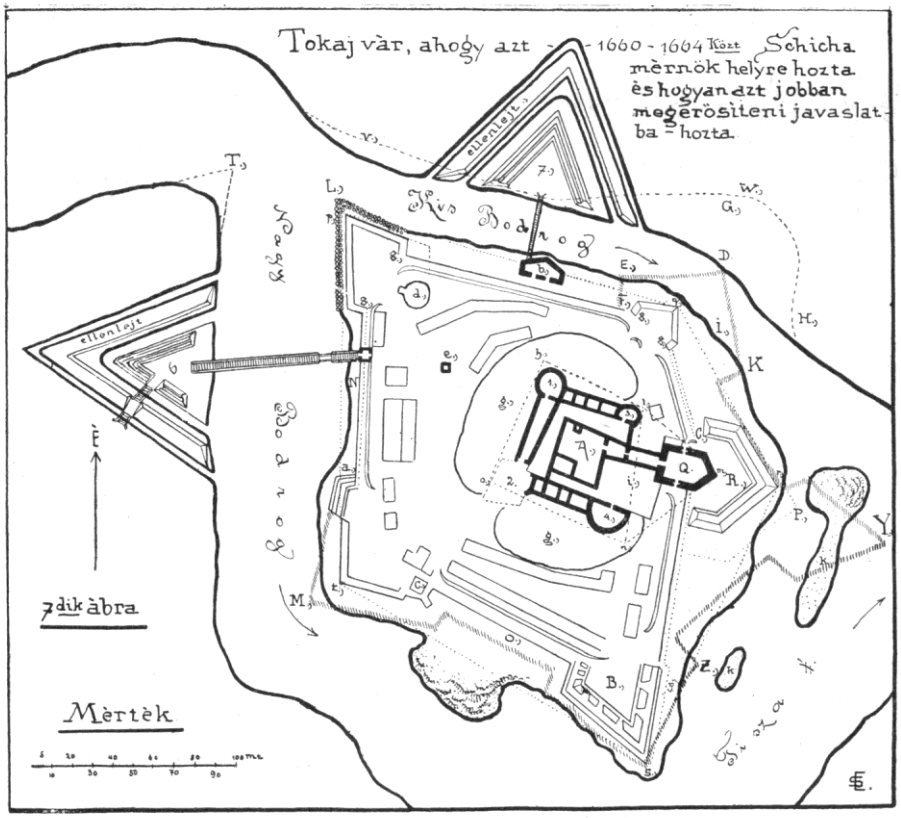

Feltünő ezen rajzoknál az is, hogy a belső várban a Mátyás korabeli építkezések teljesen hiányoznak, pedig ezek még a későbbi korban is kimutathatók.

Ha pedig azt veszszük tekintetbe, hogy ez az ábra még az ősi öreg-tornyot feltünteti, minden hiányossága mellett is ez a rajz becses adatot képez; és pedig főleg a multra nézve (lásd 8. ábra). A két rajznál az öreg-torony ábrázolása is eltérő, a mennyiben, mint az a 8. ábrán látható, különbözik az 1. ábránkon felmutatott alakítástól. Elfogadhatóbbnak tartom Birkenstein ábrázolását azért, mert ez a rajz az 5. ábrán már hitelesebbnek látszó öreg-toronyhoz jobban hasonlít. A tornyon látszik, hogy csak a teteje hiányzik s Hufnagelnak igaza lehet. Holott, ha Coronelli rajzát nézzük s a jelenleg is még fennálló Tokaj város színhelyét a térképeken látjuk, észre lehet venni Coronelli nagy tévedését, midőn a vártól és várostól északra a tokaji hegyeket ábrázolta. Ezek a hegyek a várostól nyugatra állanak; ott pedig, a hová Coronelli rajzolta őket, ott messze távolban, 18 kilóméter távolságban az erdőbényei magaslatok voltak láthatók akkor is elmosódott vonalakban úgy, mint azt Hufnagel megörökítette, odáig terjedő berkeivel együtt (lásd 5. ábrát). Úgy látszik a sarló alakú szigetet

[42] *Birkenstein* Burchard von A. E. Ertz Herzogliche Handgriffe, Wien, 1686. 8-142. l. 110 magyarországi vár képével.

is elsodorta a Bodrog vize még Rákóczi idejében, mert Holst ezt sem vette fel. A főkapú azonban a rajzon a régi helyén áll, a melyen a négyszögű épületen át lehetett bejutni a városba. A kapu előtt pár méternyire a Tokaj városába vezető híd (lásd 6. ábrát) a Bodrog vizén meg van szakítva, mi azt jelzi, hogy ott egy emelcső lehetett és volt is, mint azt p. o. Csáktornyán vagy Székelyhídnál és más több váraknál is tapasztalhatjuk. Meg is találjuk ezt az emelcsőt a másik mérnöknek, Sichának 1660. és 1664-ben felvett távlati rajzain. A kötőfalak előtt északon, keleten és délen czölöpzet védte a falakat.

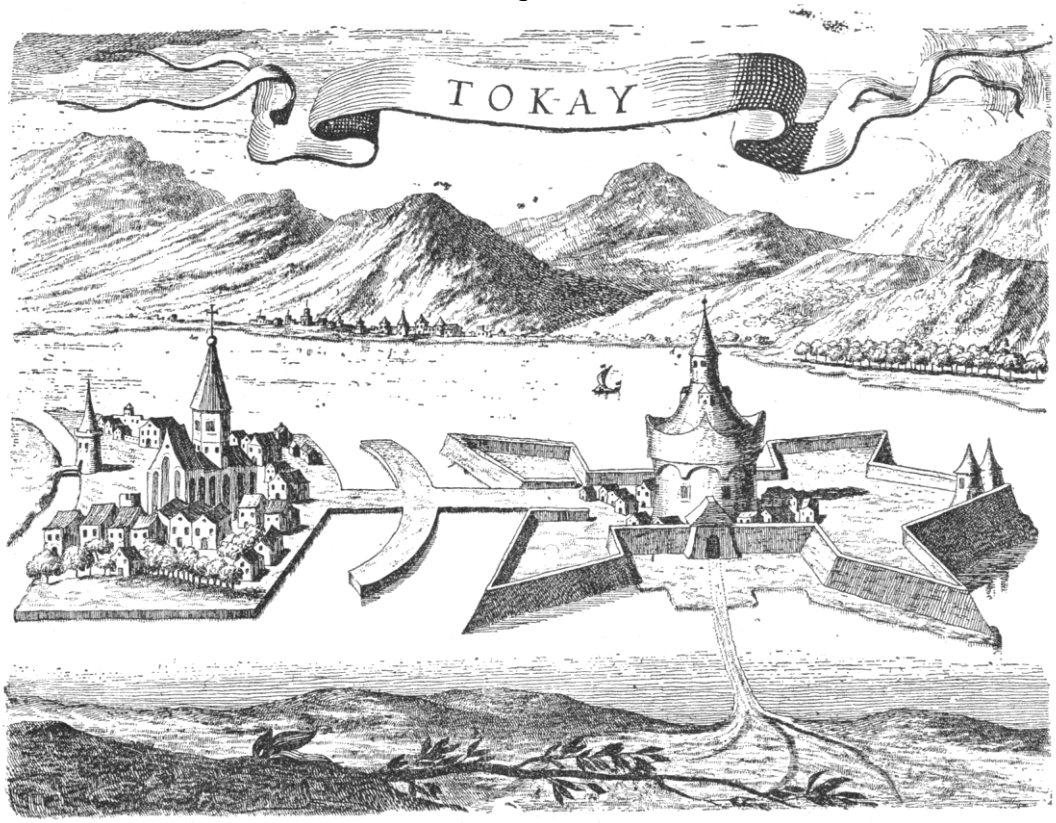

A vár belterületén, két helyen, még pedig a «Merítő-bástya» torkolat két oldalán falépcsők vezettek a gátjárdára. Az I-ső bástya sikama előtt állott a száraz őrlő malom (7. szám.). Ez a malom a karlsruhei nagyherczegi levéltár Band XIII. 54. lapján őrzött felvételén már «szélmalomnak» van feltüntetve. Ez a malom tehát később átalakult szélmalommá. A 6. ábrán 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19. és 20-ig számok alatt kőépületek voltak, melyek nincsenek megnevezve. A 21. szám alatt a kút van feltüntetve.

A Sicha-féle szelvények feltüntetik a kötőfalak és bástyák minőségét is úgy, a hogy azokat akkor találta. Az adatokból megállapítható, hogy 1565-től 1660-ig hajtattak végre ezen építkezések, melyek egyúttal Tokaj várának 6-ik építkezési korszakát jelzik.

Holst 1660 nyarán még egy másik alaprajzot s az ahhoz tartozó szelvényeket is készített. Minthogy a Holst és Sicha mérnökön által készített és a karlsruhei levéltárban talált felvételek teljesen egyeznek, ezt a három alaprajzot a 7. ábra egybefoglalja.

Megállapíthatjuk, hogy 1660. év nyarán csak három ékerődmű (Ravlin) épült fel és pedig a 6., 7. és az R) betűvel jelzettek. A 6. és 7. számú erődművek ellenlejtekkel (contre escarpa) bírtak. Az R) mű egy alacsony bástyamű volt, mely az 5. ábrán már felemlített és itt Q) alatt jelzett bástya elé épült úgy, hogy a bástyából s az alatta lévő ezen erődműből is egyszerre lehetett tüzelni. Az 5. számú pontozott vonal, egy a vízbe épült rőzseművet jelez, melynek hivatása az volt, hogy a folyót a bástya végétől elterelje, másrészt, hogy a «Rév-bástyát» alapjából meg lehessen nagyobbítani. A vár különben megmaradt régi alakjában.

Holst egy harmadik rajzot is készített ily felírással: «Tokaj, wie es bebauet im Sommer Anno 1660.» A rajz szövegében azokat a javításokat is tanácsolja, melyek véleménye szerint véghez viendők volnának (wie man es verbessern kann).[43]

Holst mindenekelőtt a bástyák szárnyait óhajtotta meghosszabbítani, mert a mély víz miatt nem lehetett az ágyúkkal kihajtani. Ez a hely pedig az ágyúk elhelyezésére szükséges volt.

Megjegyezte, hogy az új művek (6. és 7.) vízárokkal biztosítandók és az 5. számmal jelzett hely az oldalak pásztázására átalakítandók volnának. Az alapfalakat félmagasságra feljebb emelni javasolta, mert különben a folyó mindent elsodort volna.

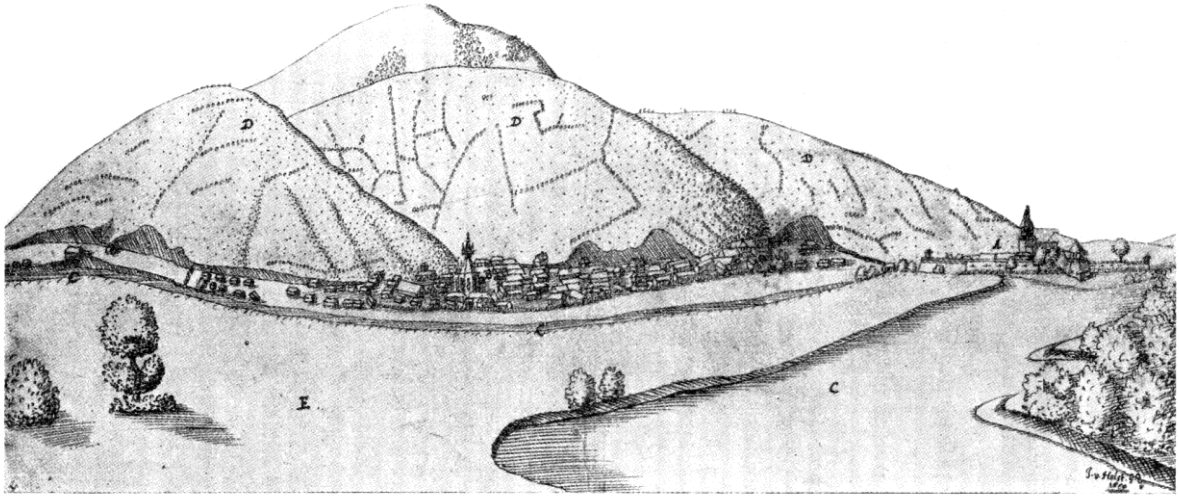

Ezen rajzokon kívül készített Holst még egy rajzot, tökéletesen impressionista benyomás alatt, mely Tokaj várát, Tokaj városát és a tokaji hegyeket egyszerű, de találó körvonalakban egész híven megörökítette (lásd a 9. ábrát). Ezen rajzok A) alatt a tokaji vár felépítményének távlati látképe látható, mely a 7. ábra alaprajzának teljesen megfelel. A tokaji hegy legtetején is volt Holst szerint 1661-ben egy (Reduit) zártsáncz, mit így jelez: «Aber ohne Noth», vagyis az ő idejében nem volt megszállva. A tokaji hegy 516 △ méter magas a tenger színe felett és miután a vár színhelye a katonai részletes térkép szerint 101 méter, tehát a tokaji hegyen felépült sáncz 412 méterrel emelkedett ki a vár felett. A távolság 4500 lépést mutat légvonalban, ez érthetővé teszi azt, hogy ez a sáncz ekkor nem volt megszállva. Más, most már nem ismert okok miatt épülhetett ez a sáncz a korábbi időkben, talán a tokaji hegyekben kóborló csőcselék ellen, vagy jelző szolgálat végett.

Holst a tokaji vár építkezésére vonatkozó terveinek elkészítése után onnan eltávozott és Sicha mérnök végrehajtotta a munkálatokat. Sicha szintén készített egy alaprajzot, melynek részleteit a 7. ábrán fel lehet találni. Ugyanis a 6. és 7. számok alatt jelzett máveket 1660-ban kezdték építeni. B) alatt egy alapjából egészen új mű készült 7 lőréssel. A tervezett M) bástyának újonnan készült ordonyai (casamatten) vétettek munkába a) alatt. Egy sülyesztett gerendaház (Blockhaus) véderődmű pásztázására b) alatt; egy új taposó-malom c) alatt, «Maschiná»-nak nevezte; egy száraz-malom lóerőre d) alatt; a kút e); a lőportorony 4. szám alatt van, a belső vár árka g).

Javaslatba hozott egy ékalakú bástyaművet is a 2. szám alatt, melyet a Mátyás korabeli 2. kerek torony helyére tervezett (lásd a 2. ábrát). I) jelzi azt a helyet, hova egy új élelmi raktár felépítését tervezte; K) a homokdombokat jelzi. A sűrű vonalozás új kettős, még pedig

[43] Műemlékek Orsz. Bizottsága 81/911. sz. a.

egy hosszú és egy rövid czölöpsort jeleznek (lásd a 6. ábra szelvényét) a P), K), L), M), O) és B) vonalakon.

Midőn Sicha Tokajba jött, azalatt még Holst az ő előmunkálatait végezte, ő is készített egy térképet Tokaj környékéről, melyet 1660-ban rézkarczban nyilvánosságra is bocsájtott.[44] Ennek közlése azért tanulságos, mert ebből nemcsak Tokaj környékének megváltozott topografiai helyzete itélhető meg, hanem egyúttal kivehető ebből Suches táborszernagy azon hadi építkezéseinek pontos feltüntetése is, melyekkel az újból felépített Tokaj várát biztosítani akarta.

Látható ezen térképen úgy a Tiszának nagyon tekergő megváltozott, valamint a Bodrognak már kevésbé átváltozott medre is. A Bodrog az akkori «Révfalu», a mai Bodrog-Kisfalud alatt, Bodrog-Keresztúrt déli iránynyal elhagyva, a Tisza folyásával egyesült, mely az egykori «Sogi» a mai Timár község mellett északnyugati iránynyal a tokaji hegy nyugati lábának folyt.

A tokaji hegy alatt keletre, a meredeken leeső Gálya (¤ 327) és Lencsés (¤ 258) futványai közt képződött az a könyök, melyben ez a két folyó egyesült. Itt egy kimagasló földemelkedésen megtörve, azt körülfolyták. A földemelkedés ma már nem határozható meg egész pontossággal, mivel ez teljesen eltünt; de hozzávetőleg ¤ 105 méter magasra tehető (most csak 101 méter), melyen a vár A) állott (lásd a 10. és 11. ábrát).

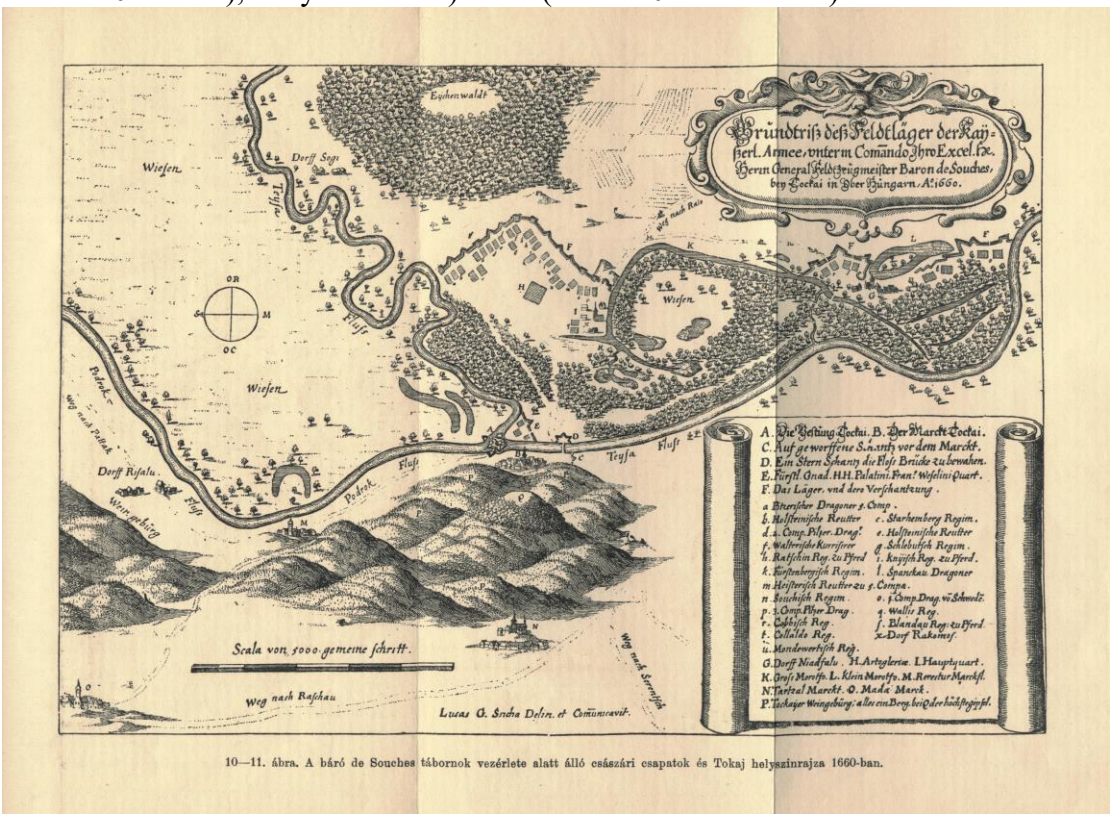

10—11. ábra. A báró de Souches tábornok vezérlete alatt álló császári csapatok és Tokaj helyszinrajza 1660-ban.

A két víz torkolatán, miután a vár szigetét körülfolyta, a Bodrog víz folyásának irányában a Lencsés hegy alatt tört magának utat az alacsonyabban fekvő, a mostani Alsó-Berek és közép legelő közt jelzett sík területre (hol jelenleg a Tisza töltésének ¤ 95 száma van). Ezen a térképen a Bodrog és a Tisza közt három helyütt van nagyobb vízállás feltüntetve. Az egyik Keresztúrral szemben a Bodrog balparti területén, melyet az 1885. évi katonai felmérés is jelez patkó alakban. A másik kettő a mostani Bodrogközi-dülőnek déli végében egymás mellett a Tisza folyásával párhuzamosan, melyek azonban a Tisza szabályozásakor már lefolytak, de a terep süppedéseiben még most is felismerhetők. Általános talajviszonyai a két partnak 95 és 97 méter közt váltakoznak.

[44] Műemlékek Orsz. Bizottsága 23/1890. sz. a.

A megjelölt könyökből az egyesült két folyó most már mint Tisza folyik tovább délre, melynek balpartján délkeleti irányban a vártól mintegy 3000 lépésre a rakamazi templom és körülötte a község négy háza kivehetők. Ezt a kétségtelenül fennállott kis községet dél és nyugati oldalában körülvette a Nagy-Morotva, mely egy kanyarulattal leért egészen a mostani Körtvélyes dülővel szemben a Tisza balpartjáig. A Nagy-Morotva északnyugati végében felismerhető: még most is ott van, a Sulymos-tó, a Morotva-tó és Pap-tó. Rakamaz községe akkor nem ott volt, a hol ma elterül. Az akkori kis község jobban keletre feküdt, a templom a Sulymos-tó, a mai Rakamaz község délnyugati bejárata és a mostani vaspálya teste között. A Nagy-Morotva végében három áthidalást tüntet fel Sicha mérnök. Kettő a Nagy-Morotvát a Tiszával összekötő éren volt, a harmadik a Nagy-Morotva délre eső harmadán. Mind a három áthidalás a Nagy-Morotva által bekerített erdő és rétek területén át vezetett Nagy-Falu községbe, mely előtt a ma is létező Kis-Morotva van. Kis-Morotva is alább szállott keletre úgy, hogy ez a terület a Tisza és a mostani Nagy-Morotva közt még egyszer akkora lett, mint hajdan volt.

A Tisza balparti területén ott, hol jelenleg a katonai felmérés «Vágás»-dűlő elnevezése fordul elő, egy nagy tölgyfaerdő terült el, mely egészen a mai Timár, az egykori Sógi község határán túl terjedt. A Tisza és Bodrog jobbparti területén, távlati látképszerű felvétellel van feltüntetve a Tokaji-hegy, melynek futványai közül a Kereszi-hegy, a Gálya-hegy, a Lencsés-hegy és a Bajusz-hegy alatt vannak feltüntetve, de felismerhetők a már említett Tokaji-hegyen kívül a többi magaslati kúpok is.

Suches táborszernagy, midőn hadaival 1660-ban Tokajt elfoglalta, hogy a folyton veszélyben forgó várépítést biztosítsa, az akkori Rakamaz községet is befoglalta tábori sánczaiba. A község keleti szélétől a Nagy-Morotvától kezdve ékalakban egész a Tiszáig egy területet foglalt be, mely balról jobb felé zeg-zug vonalagban 4000 lépés hosszú és 1500 lépésre kiugró ékalakban volt nyomdokolva. Ennek a tábori erődítésnek közepe táján H) alatt a tüzérség, a sánczok mögött a csapatok és az I. alatt a főhadiszállás volt elhelyezve.

A csapatok következő sorrendben vannak megnevezve ezen a térképen:

a) alatt a Pitzer-dragonyosok 5 százada,
b) « « Holsteini lovasok,
c) « « Starhemberg-ezred,
d) « « Pitzer-dragonyosok 2 százada,
e) « « Holsteini lovasok,
f) « « Walter-vértesek,
g) « « Schlebutsch-ezred,
h) « « Ratschin-lovasezred,
i) « « Knÿ-lovasezred,
k) « « Fürstenberg-ezred,
l) « « Spankau-dragonyosok,
m) « « Heister-lovasok 5 százada,
n) « « Souchi-ezred,
o) « « Schwede-dragonyosok 1 százada,
p) « « Pitzer-dragonyosok 3 százada,
q) « « Wallis-ezred.

A Nagy-Morotva déli harmadának fordulóján és a Kis-Morotva közti teret ismét egy 1500 lépés hosszú három ékalakú vonalsáncz zárta el, melyben:

r) alatt a Köbl-ezred,
s) « « Blandau-lovasezred,
t) « « Collalto-ezred,

u) « « Mondewert-ezred, Nagyfalu községet (Dorf Niadfalu) tartották megszállva.

A vár előtt, a Tisza kanyarulata által képzett horogban az E) sánczban a «Fürstliche gnad»-ezrede (vagyis a «kegyelmes herczeg» ezrede) táborozott.

Tokaj város (B) előtt mintegy 600 lépésre a déli oldalon, a Lencsés-hegy kidudorodása alatt 250 lépésnyire szűkült a tér, melyet a hegy és a Tisza jobb partja közt sánczczal zártak el (C). A sánczon belől egy tutaj-hidat építettek, mely a Tisza balparti részére szolgált. Ennek a hídnak biztosítására épült egy csillagsáncz (D).

A sánczok Sicha rajza szerint vízárokkal voltak körülvéve, és a feltüntetett kijáratoknál különös erődítési művekkel (zártsáncz) voltak megerősítve.

VII.

A tokaji várművek helyreállítása Holst Jakab és Sicha Lukács György felvételei és tervei szerint. Evlia Cselebi török világutazó szemlélete a tokaji vár körül. Sicha mérnök javaslatai a tokaji vár építése dolgában. Tokaj vár hetedik és utolsó építkezési korszaka 1660-1668-ig.

Midőn 1663-ban az a hír terjedt el, hogy a tatárok Ónod felől Tokajnak közelednek, Wesselényi Ferencz gróf nádorispán általános felkelést hirdetett. Azonban hiába volt a felhívás, a tokajiak azt izenték, hogy ők feleségeiket és gyermekeiket a német tokaji őrség zabolátlanságának oda nem hagyhatják. Jóllehet Rottal hadai a Tisza környékén táboroztak, a török martalóczok csakugyan egész Tokajig száguldoztak. De előnyomulásukat tovább Rottal megakadályozta.

Sicha mérnök még 1664-ben is Tokaj várművei helyre állításával foglalkozott s hátrahagyott, a 10. és 11. ábrán kimutatott térképen kívül, még négy rendbeli rajzot, melyeket a folyamatban levő építkezések során egy «jelentés» kiséretében jóváhagyás végett beterjesztett.

A rajzok a következők:

1. Az 1660-ban készült alaprajz (lásd 7. ábrát),
2. Egy madártávlati felépítmény tervezete (lásd 12. ábrát),[45]

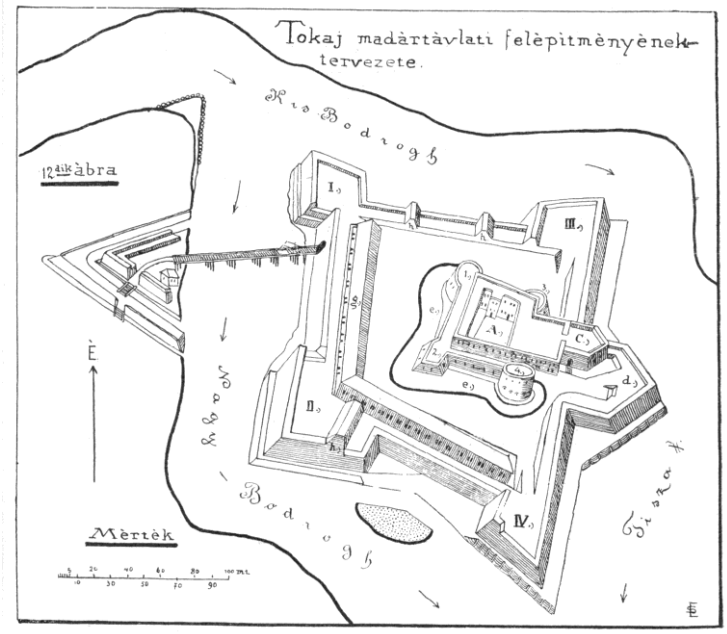

[45] Ennek eredeti rajzát az *Országos levéltár* Lymbus Militaria II. sorozat 17. csomójában találtam *Sicha* mérnök jelentésével együtt.

3. Az 1660-1664. évek közt felépült 6. és 7. számú erődművek (Ravelin) szelvénye (lásd 13. ábrát) és

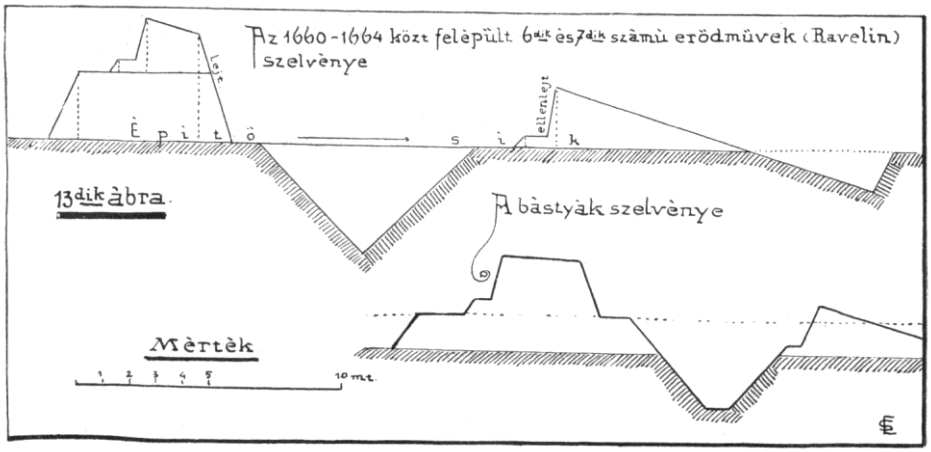

4. A tokaji vár tervbe vett kibővítése (lásd 14. ábrát).

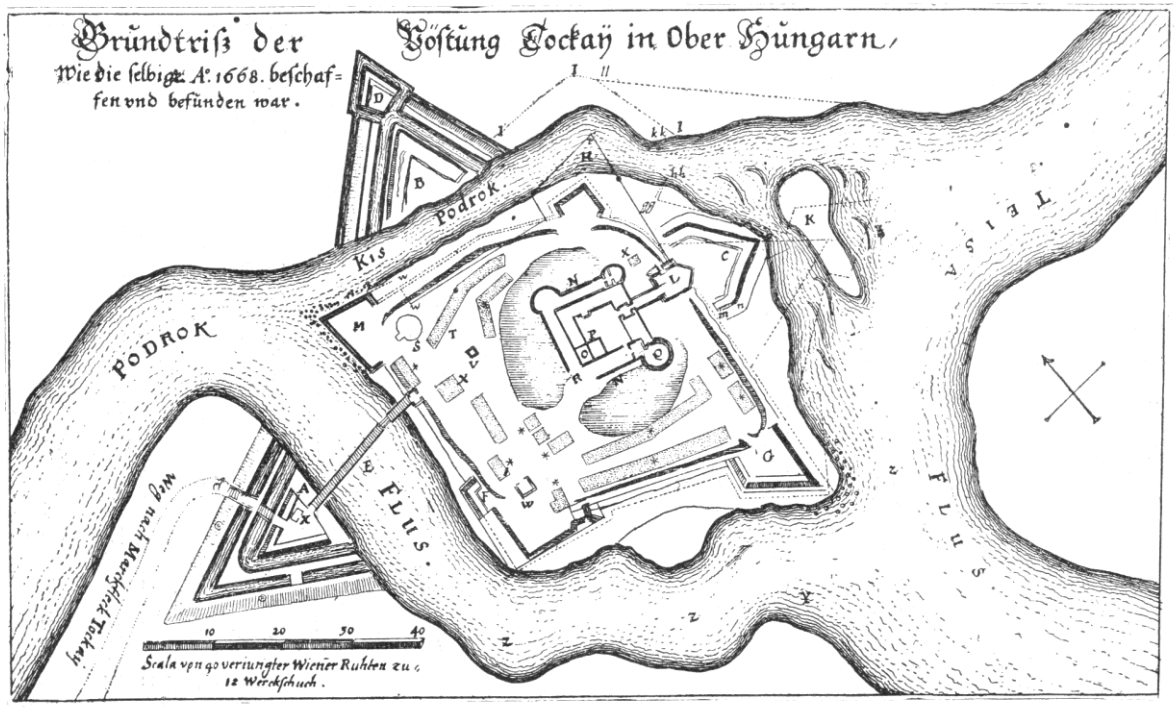

Minthogy Tokaj vár teljesen elpusztult, annak felismerésére, hogy ezen javaslatba hozott építkezések miként lettek végrehajtva, szükségesnek tartom úgy ezen négy rendbeli rajzzal és a jelentésnek tartalmával tüzetesebben foglalkozni. 1-hez. A «jelentés» 1664 február 4-én kelt s következő javaslatokat tartalmazza: Mindenekelőtt a Kis-Bodrog medrének tágítása lett volna szükséges a G) H)-val jelzett vonalon (lásd 7. ábra) azért, hogy az északkeleti sarokbástya az F), E), D), K) vonalakon kiépülhessen. A 7. és 6. számú erődművek árkait $6^{2}/_{3}$ méter szélesre és ugyenezeket oly mélyre is tervezte, hogy azokon a folyó vize körül folyhasson arra, úgy ezen művek árkait, valamint az éppen említett bástyát is. Véleménye szerint ezt a munkálatot nem igen akadályozhatván a víz folyása, ha a meder G), H)-nál előzetesen tágíttatnék.

Jelentése szerint az északkeleti bástyánál, az építkezés egészen másképp védendő meg a jég és víz ellen, mint a délkeleti sarokbástyánál; a mennyiben a jégzajláskor egymás felé torlódva, egész az alapfalak alá szokott lerakódni, melyeket azután a víz rendesen alámosott

és a jég az alapfalakat megrongálta. Tehát a 6. ábrán látható kettős czölöpsorra, melyek már Holst szelvényéből is kivehetők, feltétlenül szükség volt.

Sicha jelentésében kiemelte, hogy ha az ő terve szerint F)-ig (lásd 7. ábrát) a mellvéd elkészül, akkor a toldást K)-ig, az új kötőgáttal (courtine) együttesen azonnal munkába kell venni. A terve szerint czölöpöket kellene alapnak leverni. Ez könnyen teljesíthető is, miután a bástya arczvonalát K)-nál és a kötőgátat más-más munkások készíthették, mint a E), D) arczvonalát. Rámutatott ezen jelentés, hogy ezen művekhez és mellvédekhez elegendő föld áll rendelkezésre. Tanácsolja, hogy miután ellenséges veszélytől is lehet a munkálat közben tartani, ezeket egyike a másika után kell készíteni. A vár védképessége tekintetéből hangsúlyozta, hogy ezeknél a munkáknál szem előtt tartandó volna az a szükséges elővigyázat, hogy ne nagy nyílások hagyassanak.

Az északnyugati szegletbástyának L) faragott koczkakövekkel való kiburkolását és a többi műveknek pedig a mellvédekkel együtt tanácsolja rekeszesen (geschrotten) vésett szárfákkal való felépítését. A régi szárfák (Pfosten) 1664-ben már annyira rothadtak és szúettek voltak, hogy a jelentés szerint azok a saját lövegeinek tüzelésekor is darabokban hullottak le. Ez okból javasolta, hogy a toldás K) az L) mű példájára koczkakövekkel burkolandó lenne és a többi is ekként építtessék meg. Ezen burkolatra vonatkozólag annyit tanácsolt legalább is, amennyi K)-tól D)-ig szükséges. A szőlőhegyek felé (nyugaton) oly magasra tervezte a falakat, hogy a bástyában a tartózkodás ne legyen veszélyeztetve. E végből véleménye szerint az egész nyugati oldal L)-től M)-ig ily módon volna készítendő. Ezenkívül a szükséges helyeken (északon és délen) «harántgátakat» (Travers) is szükségesnek tartott. Az M) mű elkészítése egész utoljára hagyható, az N), O) kötőgátakkal együtt, a midőn több idő s pénz áll rendelkezsére s ezek szinte az L) mű példájára koczkakövekkel burkolandók lennének. Nagyon tanácsosnak jelezte, hogy az L), D) oldal (északon) ilyeténképpen építtessék ki. Ez esetben azonban az északi 7. számú művet le kellett volna hordani. Azonkívül T)-nél azért, hogy a Bodrog vize jobban V) és W) felé folyhasson, gátlásokat tartott szükségesnek. Azt mondja Sicha mérnök jelentésében, hogy a vár tényleg jobb alakot nyerne ugyan azáltal, ha a bővítés D), Y) és Z)-nél az ő terve szerint elkészülne, de jelenleg (1664) annak meglehetős költséges volta miatt azt abba hagyandónak tartja. A munkálatokat a kora tavaszi időben [46] kellene megkezdeni, a mennyiben a Bodrog és Tisza vízállása rendesen meglehetősen leapad, a mi nyáron ritkábban fordul elő. Ha nyárig az egész munkálat minden hozzávalóval nem készülhetne el, első sorban munkába vehető volna az E), D), I) vonal. Elég volna, ha csak az alap is megadatnék, mert akkor a további munkálat nem járna nagy nehézséggel. A gát és mellvédeknek kivételével, a külső falat kétszeresen gyeppel burkolni tanácsolja. Igen érdekes a mérnök abbeli tapasztalata, hogy az akkori lövedékek hatása «kettős gyephanton» kétes volt. Sőt szerinte a merőleges lövés ellen már «egy gyepréteg» is elégségesnek bizonyult. Ezért javasolta, hogy ezeket a gyeprétegeket fűzdugványokkal kellene berakni, melyek új televényben könnyen megfogannak és a gátat gyökereivel 1·98-2·64 méterre (6-8 láb) áthálózzák. A gátban pedig véleménye szerint galagonya volna ültetendő s közibe tavaszkor és nyáron zabot vethetnének. Hasonló eljárást látunk már 1598-ban Arad váránál követni Szelestey János lippai kapitány által.

2-höz. A jelentéshez mellékelt madártávlati szines alaprajzból (lásd 12. ábrát) kivehető, hogy Sicha mérnök beterjesztett javaslatát egészben nem fogadták el és a javasolt munkálatok csak részben hajtattak végre, hihetőleg pénzhiány miatt.

Ezen a rajzon a Mátyás korabeli három kerek torony 1., 2. és 4. szám már ekkor be volt építve. A hiányzó 2. számú torony helyén egy ékalakú bástya látszik. Az ötszögű bástya műveket úgy látszik «fokerődművé» c) (Koffer) akarta Schicha átalakítani. E végből a

[46] Tudvalevő, hogy 1664-ben volt a felsőmagyarországi hadjárat a törökök ellen. Ekkor volt a garamszentbenedeki csata julius 19-én, valamint a szentgotthardi csata augusztus 1-én. A tatár hadak pedig minden irányban dúltak s feljutottak egész Ónodig.

kőbástya fedele ezen a rajzon hiányzik. A mű alatt a belső vár bejárata van jelezve s előtte a d) erődmű. Az így kialakult várkastély körül kivehető a szabályozott széles árok 4). A kötőfalakat és bástyákat köröskörül a Bodrog s a Tisza vize védik. A nyugati kötőfalán meghagyott főkapunál a Bodrog át van hidalva. A hét falábon nyugvó hídon a Bodrog jobb partján levő erődműn keresztül vezet az út Tokaj városába. A bástyázott védmű I., II., III. és IV. szám, valamint az A)-val jelzett belső vár közt, közel a nyugati és déli kötőfalakhoz egy hosszú épület áll g). Az északi és déli falon harántgátak h) észlelhetők.

Ezen rajzot megtekintve, észrevehetjük, hogy a bástyákat P), Y), E), D), K) és B) nem úgy bővítették ki, mint az a 7. ábra vonalozott nyomdokolásán látható, hanem azok úgy maradtak, a hogy a 6. és 7. ábrákon a rajzok mutatják.

3-hoz. Az alaprajzhoz mellékelt szelvényekből az is kivehető, hogy a gátak miként alakultak a bástyákkal együtt (lásd a 13. ábrát). Azonban a nyugati oldalon a bástyák és a kötőfal koczkakövekkel lettek burkolva. A köveket Bodrog-Keresztúrból hozták, a kakashegyi alsó bányából, mely Tokajtól 9 kilométer távolságra esett.

4-hez. Ugyancsak Schicha mérnök egy másik tervet is készített 1664-ben (lásd a 14. ábrát). Ezen terve szerint az egész tokaji vár a régi művek meghagyása mellett egy nagyobb szabású várrá lett volna kibővítendő. A 6. számú hídfőnek szolgáló erődmű helyébe egy «Szarvmű» (Hornwerk)-nek kellett volna épülnie. A 7. számú erődművet, a mint Schicha jelentéséből láttuk, megsemmisíteni kellett volna. De ez nem történt meg, hanem miután a tervbe vett és pontozott vonalakban feltüntetett többszögű (poligon) bástyázott védmű kiépítése elmaradt, a meghagyott ékmű elébe egy «zugvédet» (Lünet) épített épen Schicha mérnök 1668-ban (14. ábra) X). A rajzon azonkívül a Tisza-Bodrog torkolatán még egy «csillagsáncz» is (Sternschanze) van berajzolva, melyet a balparttal egy «tutajhíd» (Floßbrücke) kötött volna össze.[47]

A végrehajtott építkezést a 6., 7. és 14. ábrák mutatják.

Az 1660-ban készült térképen (lásd a 10. és 11. ábrát) a Tisza balpartján egy csillagsáncz állott, a jobb parton pedig a sáncz mögött Sicha egy sánczot tüntet fel C) alatt. Ennek helyén a Sicha 1668-iki rézkarczán (lásd műemlékek bizottságánál) egy kőből épült fal közepén egy kapuház, a Tisza jobb partján pedig egy tető nélküli kőtorony állott. Ugyanezen látképen délnyugati látpontból örökítette meg ez a mérnök Tokaj vár XVII. századbeli állapotát (lásd a 15. és 16. ábrát.).

Jellegzetes módon van feltüntetve ezen látképen a hidfő-erődműve kapujával együtt, melyen kívül az emelcső látszik. A mű nyugati végében kis őrház és a magasra emelt gátfala felett emelkedik ki az őrség házfedele.

A hidfő mögött, a Bodrogon át vezetett a híd, melynek keleti végében a vár kapuja előtt megint egy emelcső van.

Ezután következnek a vár művei, még pedig: a vár délnyugati bástya teste, eközt és a lőréses déli bástya közt a kötőfal, valamint a Sicha látkörét képező most már kiépített keleti bástya.

---

[47] Holst Jakab és Schicha Lukács György rajzai részben a műemlékek bizottsága gyűjteményében fényképmásolatokban láthatók, melyeknek eredeti rajzait 1910-ben kölcsön kapta a cs. és kir. katonai bizottság hadmérnöki és tervgyűjteményéből Bécsből, hol Inland e) 485/21. a), 485/21. b) és 485/21. c) alatt őriztetnek az 1660. évi látképekkel együtt. Másik részét a rajzoknak a karlsruhei levéltárban őrzik hova Badeni Lajos hagyatékából kerültek. Ezek a rajzok én reám azt a benyomást tették, hogy Sicha, valamint Holst már előbb létezett tervek után dolgozhattak. S ha ez így van, akkor nagyon közel áll az a feltevés, hogy II. Rákóczi György halála után az özvegy birtokában volt rajzok után dolgozott a két mérnök, mely rajzok akkor jutottak III. Ferdinánd király birtokába, midőn az özvegy Rákócziné kénytelen volt a tokaji várat a királyi biztosoknak átadni.

Sicha 1668. évi rajzára vonatkozólag lásd az eredeti két rézkarczot az országos műemlékek bizottságának rajzgyűjteményében 23/1890. sz. alatt, melyek Römer Flóris hagyatékából kerültek oda.

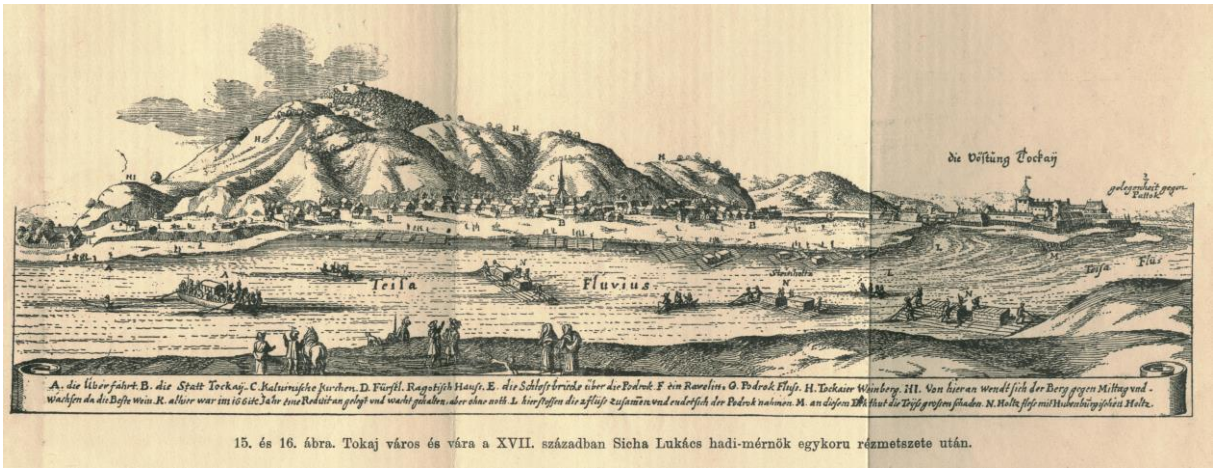

15. és 16. ábra. Tokaj város és vára a XVII. században Sicha Lukács hadi-mérnök egykoru rézmetszete után.

A művek kiszögelő sarkain az őrházak, a mellvéden: ott hol lőrések nem voltak, sánczkarók mutatkoznak. A művek felett, a délnyugati kötőfalon, egy hosszú hét kéményes ház teteje; a déli bástya keleti oldalában egy-, és a tovahúzódó kötőfalon szintén egy ház fedele vehető ki. A keleti bástya felett emelkedik ki az ötszögű most már megváltozott Mátyás korabeli kőépítmény és e felett egy fából készült csúcsfedelű védőház.

Kivehető még: a belső várszakasz délnyugati sarkán álló bástya toronyszerű kiépítése, hagymaalakú tetővel; és az ezen délnyugati oldal végében volt kerek torony süveg tetejével, mely lőpor-raktárul szolgált. Ettől keletre, egyemeletes nyulánk épület képezi a belső vár délkeleti sarkát, hol az élelmi raktár illetve az I-ső Rákóczi György belső hadszertára volt. Ez a várból vezető folyosóhoz záródik, mely az ujonnan épült faszerkezetű védőházba vezetett.

Evlia Cselebi török világutazó 1664 és 1666 közt fordult meg ezen a vidéken. Azt mondja a várról, «hogy katonasága akkor német volt». A Tisza folyó partján csúcsos magas hegy tövében fekvő «erős várnak» nézte. Csak messziről szemlélhette meg, s úgy találta, hogy «fellegvára» volt; a mi alatt a belső várat érthette. Ebből határozhatjuk meg, hogy a jelenleg teljesen elpusztult vár színhelye ott, hol egykor az ősi öregtorony állott, emelkedettebb volt.[48]

Ez az építkezés tartott egész 1668-ig, mely egyuttal Tokaj vár hetedik és utolsó építkezési korszakát jelzi. Az egész építkezés egy a középkorból az újkorba átmenő és átalakult «művárat» tüntet fel.

VIII.

A tokaji vár viszontagságai 1667-től 1705-ig. A vár pusztulása. A vár helyszinének kataszteri felmérése. A vár hadi jelentősége és területi nagysága. Pusztulása.

Kóborló katonák 1667-ben Tokaj és Bodrog-Keresztur között többeket kifosztottak. Ezek Wesselényi nádor jelentése szerint (április hó) tokaji és kállói katonákból valók voltak.[49] Minthogy ez a vidék örökös utonállás és rablás által volt veszélyeztetve, alkalmasint ezért késedelmeskedett Sicha mérnök által javasolt kiépítése Tokajnak. A tokaji vár parancsnoka 1668-ban Strassoldo gróf, majd 1670-ben Stahrenberg Rüdiger gróf volt. Ezt az utóbbit I. Rákóczi Ferencz Sárospatakon vendégségben elfogatta és a tokaji várat 8000 lovassal, 4000 gyalogossal ostrom alá vette. Szuhai Mátyás és Szepesi Pál voltak megbízva ezen ostrom vezetésével, kik április 9-én a Sárospatakról odahurczolt ágyukkal lövették is a várat,[50] de a husvéttől pünkösdig huzódó ostromot abbahagyták.[51] A sikertelen ostrom után üzette ki Széchényi György kalocsai érsek Tokajból a helvét hitvallású papot, vasasnémetekkel.

---

[48] *Evlia Cselebi*: Magyarországi utazásainak fordítása dr. Karácsony Imre: III. köt. 98., 483. lapok.
[49] Lásd *Kandra Kabos*: Végbeliek kalandozásai. Századok. 1872., 699. lap.
[50] Rónai Horváth Jenő: II., 230. lap. *Pauler Gyula* A bujdosók támadása 1672-ben. Századok, 1869., 116. l.
[51] *Pauler Gyula*: id. mű. 79. l.

Az 1671. évi tavaszon Ibrányi László kurucz ezredes fenyegette meg Tokajt.[52] A következő évben Wolfgang Frigyes császári tábornok Tokaj részére 2920 köböl gabonát követelt, mihez Zemplén = 1000, Ungh = 843, Abauj = 596 és Torna vármegye 202 köböllel járult.[53]

A bujdosók első támadásakor 1672-ben Szuhay Mátyás és Szepesy Pál zászlói alá mintegy 15.000 ember sereglett össze, melynek egy része Kállóról a Tisza felé indult. Spankau tábornok ugyan dandárával eléjök vonult, de a túlerő elől hátrálni volt kénytelen. A bujdosók ekkor megszállották Tokajt. Schmidt császári ezredes vállalkozott 1674-ben ellenök s Tokajnál jun. 21-én győzött is felettük, de győzelme keserves volt, mert vesztesége még egyszer akkora volt, mint a kuruczoké.[54] A vár pedig a kuruczok kezén maradt. A reá következő évben a kuruczok Bőcsnél, Borsod vármegye keleti határszélén ismét vereséget szenvedtek. Vaudemont Károly herczeg Tokaj visszafoglalására julius 18-án érkezett a vár alá, azt körülzárta s faltörő ágyuival lövetni kezdte. Az ekként tört résen aztán háromszori roham után Tokaj várát a császáriak bevették. Kabay Mártont, az egyetlen életben maradt kuruczvezért, Vaudemont karóba huzatta.

A kegyetlenkedése által hirhedt Kobb tábornok 1677-ben hadait Ecsednél gyülekeztette, hogy onnét a fölkelők ellen induljon, azoknak túlerejével szemben azonban nem mert ütközetet elfogadni, hanem a Tisza mögé visszavonult. Ezen visszavonulásnál a kuruczok meglepték Kobbnak, Barkóczy és Castaldo által vezetett utóhadát Tokajnál, s annak súlyos vereséget okoztak.[55]

Teleky Mihály 1678 junius havában siker nélkül ostromolta Tokajt, de még ugyanez évben szeptember elején már itt a várban tartották ama nagy haditanácsot, melynek határozata értelmében Thököly Imre vezérlete alatt a fölkelők Felső-Magyarország elfoglalására indultak. De a vár hamarosan visszaesett a császáriak kezébe úgy, hogy 1682-ben Thököly hadainak újból kellett Tokajt ostromolni.[56]

A vár 1684-ben ismét idegen kézen lehetett, mert a lengyelek által megszállott és védett Tokajt ujból kellett ostromolnia Thökölynek. A vár elfoglalása után Izdenczy Mártont tette meg a vár parancsnokává. Thököly elrendelte a sánczárkok és töltések felujítását s a várnak védhető állapotba helyezését. Még nem lehetett befejezve a vár felujitása, midőn Izdenczy 1685-ben magát Schulcz tábornoknak megadta, az őrség pedig a császár és király pártjára állott. Ekkor Thököly ügye már rosszra fordult. Eperjes eleste után Tokaj alá huzódott, mely ekkor már (szept. 29-én) a császáriak kezén volt.

Egy összeírás 1694. évből őrizte meg a tokaj várában állomásozott magyar s német katonák ezidőbeli névsorát. Vrangel Henrik és Vacmuth Gáspár parancsnoksága alatt, Kokh András volt az élelmező biztos, Hugó János sótiszt és Ettling János a magyarok századosa. A magyarok 36-an, a németek 22-en voltak. Összesen 63 fő.

A tokaji zendülés 1695 julius 2-án tört ki s ennek köszönhette a Barkaszón elfogott Esze Tamás, ki később II. Rákóczi Ferencz fejedelem hires ezredese lett, megszabadulását. Ugyanis a sok nyugtalanító hírek miatt nem tartották tanácsosnak őt a nagykárolyi börtönben tartani. Szatmárra küldték, hol a várparancsnok Guquell Pongrácz ezredes, vallatás után szabadlábra helyezte.[57]

---

[52] *Borovszky Samu* szerkesztésében Szabolcs vármegye monogr., 446. és 520. l.
[53] *Lehóczky Tivadar*: Győri tört. füz. 1865. évf. 343. l.
[54] *Rónai Horváth Jenő*: id. mű, II., 231., 233. l.
[55] *Rónai Horváth Jenő*: id. mű, II., 234. l.
[56] *Rónai Horváth Jenő*: id. mű, II., 239. l. és *Geőcze István*: Hadtörténelmi Közlemények, 1894. évfolyam. Hadi tanácskozások az 1577. évben, 502-537. lapig.
[57] *Dongó Gyárfás Géza*: «Tokaj várának 63 főnyi őrsége 1694-ben». Adalékok Zemplén vármegye történetéhez 1909. évf. 399. l. *Rónai Horváth Jenő*: idéz. mű. II., 252., 253. *Waltherr Imre*: «Károlyi Sándor a Rákóczi háború kezdetéről.» Századok, 1874., 319., 320.

Vizsolyban 1697-ben május végén a császári zsoldos hadak és a nép között összeütközés történt. Nagyobb jelentőséget nyert ez azáltal, hogy a nép a kuruczokkal összefogva, az egykori regéczi vár gyaloghadnagyát, Tokaji Ferenczet és Szalontai Györgyöt vezérükké kikiáltva, vezérük alatt julius 1-ére következő éjjel Tokaj várát rajtaütéssel elfoglalták és a német őrséget felkonczolták. A császári hadvezetőség nem méltatta eléggé figyelmére a Thököly Imre szétszórt fegyvereseit. Tokaji manifesztumot bocsájtott ki a fölkelésre Thököly nevében, melynek ezredeséül vallotta magát. A dolog ily állásánál fogva Károlyi Sándor felhívta a szathmári vármegyei nemességet, hogy a baj terjedését gátolja meg. De még mielőtt ezek odaérkeztek volna, julius 16-án már Nigrelli tábornok Kassáról és Vaudemont herczeg Egerből birtokba ejtették Tokajt. A városban szabad zsákmányolást engedtek és a várba szorult fölkelőket válogatás nélkül karóba huzatták. Tokaji Ferenczne azonban sikerült a karóbahuzatást kikerülnie, mert Koháry István gróf tábornok a neki, regéczi raboskodása alatt tett szolgálatait megjutalmazni akarván, kieszközölte a bécsi udvarnál, hogy Tokajinak megkegyelmeztek.[58]

A szabadságharcz alatt Bercsényi Miklós főgenerális 1703-ban Tokaj alá ment. Itt adta ki szeptember 17-én felhivását a ráczokhoz, hogy a magyar ügyhöz csatlakozzanak, a mi azonban foganatlan maradt.[59]

Bercsényi jövetelének hírére Montecuccoli Tokajnál levő lovasezrede Kassára vonult vissza, s így október 9-én, midőn báró Károlyi Sándor is megjelent a tokaji táborban, ostrom alá fogták a várat. Mivel Rákóczi hadai Szatmár és Tokaj közt voltak megosztva s így nem rendelkeztek megfelelő hadierővel, Tokaj ostroma nem haladt. A bekövetkező tél rendkívül szigorú lévén, a befagyott Bodrog és Tisza kedvezett a fejedelemnek s azt felhasználva, Tokaj várát minden oldalról hadaival körülzáratta. Erre aztán a tokaji várőrség szabad elvonulás kikötése mellett 1704. évi január 9-én feladta a várat és Rákóczi zászlaja alá állott. A tokaji várban talált ágyukat Rákóczi már Eger ostrománál használta. Ekkor Gencsi Zsigmond lett Tokaj vár parancsnoka.[60]

Miskolcz város jegyzőkönyvei szerint, oda a fejedelem február hó 8-án vonult be Tokaj alól, a mikor is egy onnan hozott 11 mázsás romlott törzságyut ajándékozott a városnak, melyből az eklézsia harangot öntetett.[61]

Rákóczi fejedelem a császáriak által a sárospataki várnak 1702. évben történt rombolását megbosszulni akarván, 1705-ben Tokajt széthányatta. A Karcsa, a Tisza és Bodrog medreiből ásott csatornákat készíttetett és megbizta Patay Sámuelt, hogy az ezekben meggyülemlett és egy csatornába egyesített vizeket bocsássa rá a várra, mi azután a várat tényleg teljesen elsodorta.

Rákóczi, Vihnyén 1704 okt. 8-án kelt levelében parancsolta meg Zemplén vármegyének, hogy a tokaji várat elhányattassa.

Patay Sámuel várkapitány 1705 április 9-én írja Tokajból a vármegyének: Mivel már a tokaji várnak elhányattatása jó módon véghez ment, a szegénységet elbocsájtottam innen, jóllehet még a vizet kellene a váron által vonni; - mindazonáltal, hogy kevés pihenést vegyenek szegények - eleresztettem őket.[62]

A szigeten álló vár, a mint hogy láttuk, már korábban is sokat szenvedett a Bodrog s Tisza rombolásai által, jelentősége is mindinkább csökkent, mert a mindjobban kifejlődő

---

[58] *Thaly Kálmán*: Rákóczi kora szepesi levéltárakban. Századok, 1870., 652., 653., 1873., 35. lapok. *Légrádi Ferencz*: 1697 julius 2-án írta hogy Tokajt bevették a németek.

[59] *Márki Sándor*: Sarkad története. Budapest 1877.

[60] *Waltherr Imre*: Idézett czikk. Századok, 1874. 411., 413., 1872. 714., 715. II. *Bártfai Szabó László*: Forgách cs. tört. 512. lap. *Rónai Horváth Jenő*: id. mű. II. 324., 330., 339. Eger 1704 április 16-án hódolt meg a fejedelemnek.

[61] *Dr. Szendrei János*: Miskolcz város története. II. k. 311. l.

[62] Dr. Visegrádi János: Tokaj várának leromboltatása 1704-ben. Adatok Zemplén vármegye történetéhez,. 1912. 91. l.

úthálózatok lehetővé tették annak megkerülését. Fentartása pedig épen rengeteg áldozatokkal járt, melyek kétes értékű előnyeivel nem igen állottak arányban. Az a várháromszög, melynek súlypontját Tokaj egykor képezte, megszünt. A vár maga oly kicsiny volt, hogy abban alig fért el pár száz ember. Ezen akartak segíteni, midőn 1660-ban a rakamazi sánczokat felépítették. De ezeket is az árvizek elhordták úgy, hogy ma alig lehet belőlök valamit felismerni.

Alaposan csak úgy lehetett volna Tokaj erődítésein lendíteni, ha sikerült volna azt a nagyszabású művárat kiépíteni, mely a 14-ik ábra szerint tervezve volt. De ekkor is csak addig maradhatott volna meg, a míg a lőfegyverek óriási romboló hatása be nem következett, mert a közelfekvő magaslatok teljesen uralták.

Mindezeket mérlegelhette a bölcs fejedelem, midőn ezen elavult várnak lerombolását elrendelte. A vár helyén, ha az árvizek lefutottak, még 1846-ban köveinek egy részét látták, nagyrészét azonban elhordták. Helyenként még falai is látszottak. A bástyák kimagasló helyein kertek virultak. A vár helyén pedig magasba nyuló nyárfák állottak.[63]

A magyar függetlenségi harcz hadműveletei során 1848-1849-ben már csak a város szerepel. Klapka tábornok 1849 január 22-én Schlick támadását itt verte vissza, majd a 31-én intézett ellentámadása elől ügyesen a Tisza mögé vonult vissza.

Az utolsó hadijelenet, mely Tokaj közelében lejátszódott, 1849 junius 28-án volt, a midőn Wiszoczky József honvédtábornok az orosz erővel szemben csak kevés ellentállást fejtett ki s így Tscheodajeff tábornok még aznap Tokajba bevonult.[64]

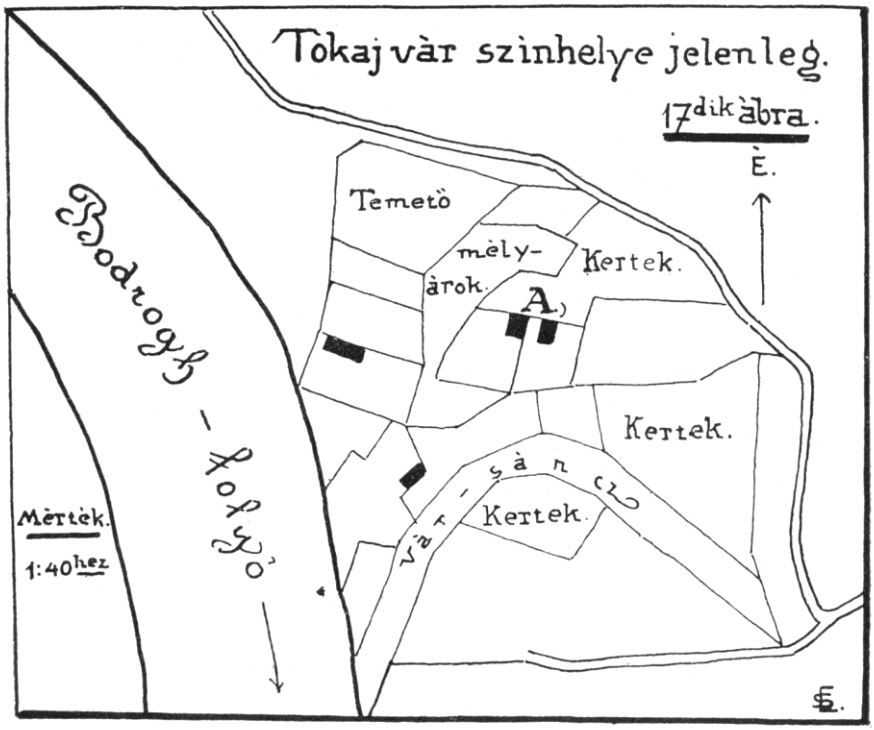

A kataszteri földmérés térképén a 17-ik ábrán kimutatott hely mutatja jelenleg a tokaji vár régi helyszínét. A «mély árok» jelzi az egykori belső vár árkát, melyen belől két ház áll, A), mely az öregtorony helyszínét adja. A «vársánczczal» jelzett keskeny szallag, annak a csatornának maradványa, melyet Patay Sámuel ásatott. A «kertek», valamint a «temető» jelző azon területeket mutatják, melyeken a külső vár bástyái állottak.

---

[63] *Farkas Pál*: «Tokaj és Vidéke» Honderű 1876. II. 3. sz. 56-57. II. és *Emich Gusztáv*: Nagy képes naptár 1861. «Tokaj» 118-120-ig.

[64] *Rónai Horváth Jenő*: id. mű. II., 505., 529. lapok és *Gelich Rikhárd*: Magyarország függetlenségi harcza, III., 552. l. 555.

A vár színhelyének hadijelentősége az Árpádok idejétől egészen elenyésztéig abban nyilvánult, hogy két folyó, a Bodrog és Tisza összeömlésénél alakult a szigeten és a só, a fa és az élelmiszerek szállítására, nemkülönben a kereskedelemre alkalmas átkelő helyen feküdt. Az itten jól épített hidak és utak a közlekedést mindenkor elősegítették. Arszlán várától (Lemberg) Pest és Erdély felől a műutak itt futottak össze és még a mai fejlett viszonyokhoz mérten is a város színhelye nagy fontossággal bír.

Mindenkor felismerte ezen előnyöket s ehhez képest fokozatosan fejlődött Tokaj erődje, mígnem erőszakos módon elpusztult.

Sicha s Holst adatai szerint a várkastély, vagyis a belső vár 10.057 □ méter területen feküdt (lásd h-l-m-n-o 7. ábra). A külső vár, vagyis külművei a szigeten 68.800 □ méter területet foglaltak el (lásd p-q-r-s-t.) Ha pedig a két ékerőd területeit is beleszámítjuk, akkor Tokaj vár védművei 80.428 □ méter foglaltak el.[65]

Az előadottak végeredményeként összegezhetjük, hogy Tokaj vár építkezéseiben négy várszerkezetet ismerhetünk fel. Először a középkori várszerkezetet, midőn még csak a torony állott (lásd 1., 2., 3., 4. és 5. ábrát). Másodszor az ó-olasz rendszert, mely Mátyás király idejébe esik. Ez később a magyar mód szerint, a palánképítkezésekkel és a Marschi-féle olasz erődítés bástyázott rendszerével újult fel. Ekkor a bástyák szárnyai megtörtek voltak (lásd 3., 4. és 5. ábrát), valamint az önálló «védgát» is egy oly jellegzetes mű, mely Marschi rendszerének bélyegét viseli. Ezt a művet Marschi «Pontoni»-nak nevezte. Harmadszor az olasz szerkezetnek javított rendszerét a Speckle Dániel-félét, ki Schwendi Lázár idejében hazánkban járt (lásd 6. ábrát). Ezen ábrán nincsenek feltüntetve a karlsruhei levéltárban Band XV. No 52 alatt, rajzban előforduló felépítmények azért, mert ezek csak tervbe vétettek, de végrehajtva nem lettek. Végre negyedszer Rimpler György «gátmű rendszere». De csak némileg s nem egészben valósult meg, mert a sziget kicsi volt arra, hogy Sicha mérnök azt ezen rendszernek megfelelőleg kifejleszthette volna. Azért nevezték a «gátrendszert» Rimpler rendszerének, mert ő volt az, ki Vauban eszméit s az ezekből leszűrődött nézeteket új rendszerbe foglalta össze. Ebben a rendszerben akarta Sicha is azt a nagyszabású «gátművet» építeni, melyet tervezett (lásd 14-ik ábrát), de a melyet felsorolt sok okok s akadályok miatt nem hajthatott végre.

---

[65] A már felemlített rajzokon kívül, melyeket Tokaj vár leírásához használtam, vannak még több rajzok, melyek a közlötteket igazolják. És pedig: ¼ iven Tokaj vár látképe Münster Sebastian Cosmographia universa- (Cosmographey Basel 1541.) Basel 1550. *Tokaj vár* ¼ iven, Meisner Daniel XVI-XVII. századbeli Kupferstecher készítette. D. M. C. B. betükkel jelzi magát, a mi annyit jelent: Daniel Meisner Comothoriensis Bohemorum. Martini Zeilerinnel 1660-ból; Tokaj látképe, A Bloem. del. F. Historia di Leopoldi Cesare M. D. C. LXXX. Bécs, szerzője: Galeazzó Gualdo *Priorató*. T. H. pag. 90. A Theatro Europ: T. 9. pag. 50 adja alaprajzát. Ugyanezen műben T. 9. pag. 1150 szintén előfordul. Ugyanezen műben T. 10. pag. l. 803. is egy szép szelvényt ad, mi mellett egy látkép a nemes bort termelő szőlőhegyeket ábrázolja. Tokaj: Krekwicztől. I. 9. Sicha közlött felvétele után. Tokaj: *Bodener Gabriel* der ältere Kupferstecher zu Augsburg Force d'Europe. Europens Pracht und Macht. Mindezek *Ungarischer Magazin* 1872. évi II. köt. 332-33. lapjain fel vannak említve.

Bubics Zsigmond: Magyarországi várak és városok czímen, a Magy. Nem. Muz. könyvtárában talált fa és rézmetszetek után adott ki egy művet Budapesten 1880-ban. Ebben Tokaj váráról 11 képet közöl, lásd 71-72. oldal.

Karlsruhében 1910-ben a badeni nagyherczegi levéltárban találtam a következő Tokaj várára vonatkozó tervrajzokat: Band XIII. No. 62., 63., 64. fol. 54., 55., 56., Band XXI. No. 15., 16. fekete tusrajz ismeretlen szerző, Band XV. No. 45., 52., Band IV. No. 3.

Tokaj vár irodalma előfordul:

Tokaj s régi vára: Zombory Gusztávtól «Vasárnapi Ujság» 1861. 10. sz.

Tokaj: *Zombory Gusztávtól* «Hazánk s a külföld» 1864. 41., 43. szám.

«Tudományos Gyűjtemény» Specht Lajostól 1823. IV. 3.

«Nagy képes naptár»: Bucsánszky 1856. IX. 45.

«Mindenes Gyűjtemény» 1790. IV. 76.

«Győri tört. és régészeti füzetek» 1863. II. 102., 265.; 1865. III. 130., 255., 557., 262 és 342. ll.

Tokaj hegyaljai album, *Szabó József* és *Török István* szerkesztésében, 1867.